

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Bakalářská práce

Václav Rameš

Postoje KSČ k vnitropolitickým krizím v evropských zemích v první polovině 20. let

Czechoslovak Communist Party's Attitudes toward Internal Political
Crises in some European Countries in the first half of the 1920s

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Vojtěchovský, Ph.D

Poděkování

Děkuji zejména mému vedoucímu práce doktoru Ondřeji Vojtěchovskému za nevšední
píli a obětavost, s jakou mi byl při její tvorbě nápomocen.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. dubna 2013

.....

Václav Rameš

Klíčová slova

Československo – první republika; Komunistická strana Československa; mezinárodní komunistické hnutí; politické krize meziválečné Evropy; komunismus

Key words

Czechoslovakia – First Republic; Communist Party of Czechoslovakia; International Communist Movement; Political Crises in Interwar Europe

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá postoji KSČ k vnitropolitickým krizím v evropských zemích v první polovině 20. let 20. století. Vycházejíc z teorie o internacionalizaci třídního konfliktu za účelem vyvolání proletářské revoluce, kterou propagovala Komunistická Internacionála, zkoumá činnost Komunistické strany Československa na tomto poli v první etapě od jejího založení.

Analýze jsou podrobeny zejména prameny primární povahy: zápisy ze schůzí vedení KSČ, dokumenty, týkající se jejich organizačních složek, edice pramenů ke stranickým sjezdům, stenoprotokoly vystoupení komunistických poslanců na půdě parlamentu ČSR; jako pramenu je využíváno i periodického a občasného tisku.

Práce je uspořádána chronologicky a zkoumá danou problematiku ve vybraných časových úsecích, kterými jsou a) období těsně po založení strany (překrývá se s obdobím ohrožení republiky pokusem o restauraci Habsburků v Maďarsku) b) období nástupu italského fašismu c) první etapa bulharské revoluce (do nástupu Ljapačevovy vlády v lednu 1926).

Speciální oddíly jsou věnovány i vlivu Kominterny na utváření postojů KSČ k zahraničněpolitickým krizím, dále používáním denního i občasného tisku jako historického pramene a fungování československé organizace Mezinárodní rudé pomoci (pouze během zkoumaného období první poloviny 20. let).

Záměrně je stranou ponechán vývoj v Německu a Sovětském svazu, neboť zpracování postojů KSČ k vnitropolitickým krizím v každé z těchto zemí by svým rozsahem vydalo na samostatnou práci; v textu jsou tak oba státy zmiňovány jen pokud to vyžadují okolnosti.

Při zkoumání postojů KSČ k vnitropolitickým krizím v evropských zemích je kladen důraz na vzájemné časové i věcné souvislosti, opakující se vzory a figury, stejně jako na analýzu dobových klíčových pojmů a slovních spojení.

Práce přispívá do odborné diskuse o počátcích organizovaného komunistického hnutí v československém prostoru a vzájemných vztahů KSČ s ostatními sekcemi Kominterny, ukazuje, kam se soustředila její pozornost a jaký charakter mělo její chápání soudobého politického vývoje i věcná spolupráce s ostatními komunistickými stranami.

Abstract

This thesis focuses on attitudes of Communist party of Czechoslovakia (KSČ) towards internal political crises in European countries in the first half of 1920s. Taking into consideration the theory of internationalization of the class struggle (which was officially proclaimed by Comintern), it analyzes the party's efforts in this field during the first period of its existence.

During the research, primary sources have the priority, especially party meetings' records, documents concerning party's organizational branches, published editions of party's conferences, parliament protocols of speeches held by communist deputies etc. Newspapers and other periodical press are also taken into consideration.

The text respects the chronological order of events and investigates the given issue in separate periods, which are: a) time immediately after the foundation of the party (covers with the time of Habsburg restauration attempt) b) the rise of Italian fascism c) first part of revolutionary events in Bulgaria (till Ljapacev's government being installed in January 1926).

Extra chapter deals with the impact of Comintern on KSČ's attitudes on the issue; others deal with the relevance of newspapers as the primary source for research and with the Czechoslovak branch of International Red Aid Organization (only during the first half of the 1920s).

During the examination of party's reception of the crisis, the focus is given on revealing mutual time and objective consequences, repeating patterns and figures, as well as on analysis of contemporary terms and terminology, used by the party.

This paper contributes to the discussion about the beginnings of organized communist movement in Czechoslovak area, and about mutual relations among KSČ and other sections of the Comintern. It also depicts the areas of party's concern and the nature of its reception of contemporary political situation, as well as cooperation with other communist parties.

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	8
Otázka vlivu Kominterny na postoje KSČ k situaci v zahraničí	10
Význam periodik pro formulování stranické politiky	17
Počátky KSČ a pokus o restauraci Habsburků	22
Případ italského fašismu	32
Mezinárodní rudá pomoc	43
„Bílý teror“ v Bulharsku	49
Závěr	65
Prameny a literatura	67

Úvod

Dvacátá léta v Evropě byla dobou velmi dynamickou a výbušnou. Nemalou měrou se na tom podílelo i mezinárodní komunistické hnutí, které, zrozené nedávno proběhlou říjnovou revolucí, se snažilo pod rudým praporem vyvolat ve světě velkou proletářskou revoluci a nastolit komunismus.

K tomuto účelu založili ruští bolševici novou organizaci, která měla koordinovat činnost komunistických skupin v jednotlivých zemích, a nazvali ji Třetí Internacionálou. Vymezili se tak vůči dosavadní reformistické politice sociálnědemokratické Druhé Internacionály, a otevřeně demonstrovali propuknuvší rozkol mezi radikálním a umírněným křídlem světové levice. Internacionála sdružovala jednotlivé sekce – komunistické strany, které skrze ní měly účelně spolupracovat za účelem konečného vítězství; jednou z těchto sekcí byla i Komunistická strana Československa, která se roku 1921 vydělila z dosavadní čs. sociální demokracie.

Revoluční komunistická teorie vždy zdůrazňovala nutnost internacionalizace boje za svržení kapitalismu, lze tedy předpokládat, že podstatnou složkou politiky jednotlivých komunistických stran byla i recepce vnitropolitických krizí v okolních státech. Tento předpoklad budiž první otázkou, na kterou se budeme snažit v práci odpovědět. Druhou otázkou bude, zda a do jaké míry československá komunistická strana následovala v této činnosti bezvýhradně politiku Kominterny, nebo jestli při ní uplatňovala svou vlastní invenci – touto problematikou se zabývá celá úvodní kapitola a příslušné další pasáže v jiných částech. Charakter a vlastní obsah postojů KSČ k vnitropolitickým krizím v evropských státech je pak hlavním předmětem této práce.

Pro účely bakalářské práce byla vybrána prostorově adekvátní metoda sondy. Svou pozornost budeme soustředit na první rok činnosti KSČ, kde si objasníme mechanismy fungování strany a ukážeme si je na prvním konkrétním příkladu. Druhou vybranou událostí bude nástup fašismu v Itálii o rok později; jednak pro své závažné politické důsledky v horizontu nadcházejících desetiletí, jednak pro veliký význam, který později komunisté fenoménu „fašismu“ (ať už s jakýmkoliv přívlastky) přikládali. Třetí sonda se věnuje revolučním událostem v Bulharsku v období let 1923 až 1925, které představovaly jedno

z vyvrcholení činnosti mezinárodního komunistického hnutí v první polovině dvacátých let, a okrajově se dotkly i českého prostoru; navíc jsou bohaté na kontrastní prvky, na nichž lze námi sledované problematice dobře porozumět.

Kromě těchto tří etap je v práci věnována zvláštní kapitola i činnosti Mezinárodní rudé pomoci – organizaci, která se programově měla věnovat solidaritě se zahraničními komunistickými stranami. Řadíme ji před analýzu bulharských událostí, abychom dodrželi chronologickou posloupnost v uspořádání práce. Činnost rudé pomoci je rozebírána pouze v rámci vymezeného časového období první poloviny dvacátých let.

Naopak stranou necháme události, týkající se sovětského Ruska a sousedního Německa (až na malou výjimku, která bude na místě opodstatněna), neboť kontakty KSČ s těmito dvěma státy jsou natolik obsažné, že by vydaly na samostatné práce.

Jako pramenná základna pro práci posloužily fondy Národního archivu – fond Letáky ÚV KSČ 1921-1938 I. a III. díl, dále fond Ústředního výboru KSČ 1921-1945 (spolu s doplňujícím fondem), fond Celostátní konference KSČ 1921-1938, publikované materiály z Ustavujícího sjezdu KSČ, ze Slučovacího sjezdu KSČ a z následujících dvou sjezdů (číslovány jako II. a III.). Pro kapitolu, zabývající se situací v Bulharsku, byla navíc použita edice pramenů Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939 (ed. Ruman Cačev), vydaná Archivní správou MV ČSR v Praze roku 1981. Pokud jde o pramennou důvěryhodnost, zejména co se týče dokumentů z provenience strany samotné, jsou příslušné otázky řešeny přímo na místě v textu.

Jako materiálu je v práci použito i odborné literatury – její výčty jsou na příslušných místech v kapitolách, nebo na konci v kompletním seznamu; kromě prací novějších, vydaných po roce 1989, byla použita i díla starší, i u nich byly uplatňovány zásady pramenné kritiky.

Specifický charakter tématu opravňuje i k použití dobového denního a občasného tisku coby relevantního pramene; problematice jeho využívání, důvěryhodnosti atd. se věnuje speciální kapitola.

Otázka vlivu Kominterny na postoje KSČ k situaci v zahraničí

Chceme-li sledovat linii, kterou KSČ vůči událostem v zahraničí sledovala, nutně se dostaneme k otázce, do jaké míry byla tato ovlivněna direktivami z moskevské Kominterny. Komunistická strana Československa se už na svém ustavujícím sjezdu v květnu 1921 usnesla, že se připojí k třetí Internacionále a přijme jejích jedenadvacet podmínek pro vstup, čímž se zároveň zavázala dodržovat všechny její platné rezoluce a ustanovení. Po formální stránce by se tedy mohlo zdát, že stanoviska strany vůči vývoji v zahraničí budou jen slepě kopírovat usnesení EKI (Exekutivy Komunistické Internacionály).

Ve dvacátých letech (a to zejména v jejich počátku) však jednotlivé členské strany ještě nefungovaly jako pouhé hlásné trouby vedení Internacionály – ta hrála spíše roli diskusního orgánu, který si sice podržel v duchu demokratického centralismu právo posledního slova, na jehož půdě však zároveň probíhala celá řada názorových střetů. Také dominance ruských bolševiků nebyla zpočátku tak samozřejmá, neboť Lenin s Trockým sami předpokládali, že po vypuknutí revoluce v Evropě se kormidla dějin ujme jiná země, průmyslově vyspělejší než Rusko, které se pod jejím vedením bude industrializovat.¹

Zejména v Leninově éře (1919-1923/4) tak nedocházelo k takovému vynucování bezpodmínečné poslušnosti a podřízenosti vůči jakémukoliv stanovisku Kominterny, jako tomu bylo od přelomu dvacátých a třicátých let. I léta po Leninově smrti byla poznamenána vnitřními spory uvnitř Internacionály, která tak, oproti zažitým stereotypům, nepředstavovala sterilní a unifikované prostředí, ačkoliv navenek vystupovala jednotně.

Kominternu uplatňovala svou autoritu v KSČ s tu větší, tu menší intenzitou, v závislosti na míře „sevření“ sekcí KI pod žezlo Moskvy a na prosazování její absolutní autority. S postupující bolševizací Komunistické Internacionály (oficiálně se datuje od jejího pátého kongresu, tj. od roku 1925) se manévrovací prostor pro každou přidruženou stranu stával těsnějším a těsnějším, a tuto smyčku definitivně utáhla stalinizace v závěru let dvacátých. Do té doby si však můžeme pokládat otázku, zda KSČ při formulování své zahraniční politiky jednala jen dle přímých rozkazů shora, nebo při nich uplatňovala svou vlastní iniciativu a nechala nám tak i v této oblasti svůj osobitý otisk.

¹McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominternu*, NLN, Praha 2011, s. 31.

Způsobů, kterými Kominternu mohla ovlivňovat dění v národních stranách, bylo hned několik. Nejběžnějším z nich byly kongresy, pořádané zprvu jednou ročně (s výjimkou roku 1923), po pátém kongresu roku 1924 však jejich periodicita náhle upadá a následují už jen dva – VI. Kongres Kominterny roku 1928 a vůbec poslední kongres z roku 1935. Na každém z těchto kongresů zasedala i československá komise – KSČ si navíc mohla dovolit mít v Moskvě i stálou delegaci, která však v zásadních sporech mezi KSČ a EKI stála vždy na straně domácích bolševiků.²

Kominternu také vysílala do jednotlivých zemí své emisary (v dobovém žargonu byli zvaní „astracháni“), zejména v případě vnitrostranických krizí či rozepří, kde především uplatňovala svůj vliv. Tito vyslanci prováděli své mise formou osobních schůzek a pohovorů s vybranými zástupci strany, jejich funkce však není dodnes spolehlivě historiograficky zpracována, mimo jiné i proto, že tito činitelé u jednotlivých sekcí působili obvykle v ilegalitě.³

Kromě nich zajišťoval spojení mezi Prahou a Moskvou tamní sekretariát pro střední Evropu. Technický odbor „oddělení mezinárodního spojení“ při Exekutivě KI měl na starosti, aby se instrukce od EKI dostaly na správnou adresu k příslušné komunistické straně. Pravidelná komunikace mezi KSČ a Kominternou tak byla dvouproudá, nehledě na mimořádné situace, kdy byli českoslovenští komunisté vysíláni do Moskvy, obvykle k obhájení nějakého sporného stanoviska nebo k urovnání vnitrostranických sporů. Zajímavým aspektem vzájemných vztahů KI a KSČ je i vysílání straníků z Prahy na dlouhodobá politická školení do Sovětského svazu, která měla zvýšit organizační úroveň jednotlivých frakcí a napomoci lepší spolupráci s moskevským centrem, v praxi se však často používala jako odkládiště pro příliš radikální nebo jinak nepohodlné komunisty, kterých se jejich domácí vedení chtělo elegantně zbavit.⁴

Při pohledu na komunikaci mezi KSČ a Kominternou ve 20. letech se tak jeví pravděpodobné, že technické možnosti nebyly prostě takové, aby EKI mohla účinně kontrolovat každý krok, který KSČ udělala, a ani se o to nepokoušela – její patronace se realizovala spíše zpětně, při hodnocení a napravování kroků již proběhlých, pokud se nějak

² RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Academia, Praha 2002, s. 60.-62

³ Tamtéž

⁴ Podrobněji viz SOMMER, Vítězslav: *KSČ a Kominternu, náčrt vývoje nerovného partnerství* In: McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominternu, NLN*, Praha 2011; nebo BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo*, Torst, Praha 2007, na straně 89.: „Reiman, který byl v té době jedním z předáků levé opozice, jejímž vůdcem byl Jenö Fried, měl po porážce této opoziční skupiny odjet do Sovětského svazu a pracovat tam v Kominterně.“ (kurz. zdůraznění V.R.)

odkláněly od celkové koncepce, kterou prosazovala a vytyčovala. Navíc se Kominternu prioritně zajímala o vnitřní záležitosti jednotlivých sekcí, než aby řešila, jaké vztahy mají mezi sebou navzájem – v této oblasti se proto dá předpokládat poměrně volné pole působnosti pro domácí politické činitele.

Zlomovým momentem pro Kominternu byl až konec třicátých let, kdy byli postupně z KI a VKS(b) vyloučeni opozičníci v čele s Lvem Davidovičem Trockým, a o několik let po nich následovali zastánci „pravicové úchyly“ v čele s Nikolajem Bucharinem. Unifikace politického života uvnitř bolševické strany zasáhla i Kominternu (boj o stalinizaci se odehrával zčásti i na její půdě) a zprostředkovaně i všechny její sekce, kde se během roku 1929 prosadily nové stranické elity s novou politickou kulturou, která znamenala naprosté ztotožnění domácí politiky se stanovisky EKI, čehož jsme svědky po celá třicátá léta až do zániku III. Internacionály roku 1943.

Během námi sledovaného období se však zásahy Kominterny do činnosti sekcí omezovaly buďto na vyhlásování generálních politických linií („jednotná fronta“, „lidová fronta“, teorie „sociálfašismu“ atd.), nebo na personální obměny ve vedení stran, jakých jsme svědky i u nás – poprvé již v roce 1922, kdy EKI odvolalo vyloučení frakce okolo Jílka, Šturce a Bolena z KSČ. Kominternu se také pokusila korigovat organizační členění jednotlivých sekcí, když od raných dvacátých let prosazovala vytvoření sítě závodních buněk namísto tradičního středoevropského teritoriálního rozdělení stranických organizací.

Co se týče toho, jak se Kominternu snažila ovlivňovat recepci a výklad zahraničních událostí u svých jednotlivých sekcí, nebyla této tématice dosud věnována systematická pozornost v odborných pracích, které se vztahy Kominterny a KSČ zabývají – zde přitom platí, že větší pozornost je věnována období po bolševizaci Kominterny a zejména době jejího soupeření s fašismem a nacismem ve třicátých letech, zatímco prvním dvěma fázím⁵ poválečného vývoje je dán prostor mnohem menší⁶, ačkoliv právě ony byly svědky mnoha regionálních variací na téma komunismu, názorových rozepří, diskusí a celkově představují mnohem pestrobarevnější obraz radikální levice, než pozdější stalinizovaný

⁵ Členění dějin Kominterny (a zprostředkovaně vůbec celého poválečného vývoje) do takto rozdělených fází vychází z koncepce N. Bucharina, představené a přijaté EKI r. 1925, přičemž první dvě fáze zahrnují období od založení Kominterny (1919) přes krach revoluce v Německu (podzim 1923) až do V. Kongresu Kominterny 1924.

⁶ Kromě citovaných děl např. NIKLÍČEK, Ladislav: *Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a středoevropskou demokracií* in *Soudobé dějiny* 2, 1995, č. 2 – 3, s. 237-253; z prací před r. 1989 ČADA, Václav: *KSČ v období 1921-1948: Strategie a taktika*, Praha, 1988; některé prameny v *Za bolševickou orientací KSČ (Sborník dokumentů ke spisům K. Gottwallda)*, Praha 1954.

monolit třicátých a čtyřicátých let dvacátého století. Problematika postojů jednotlivých sekcí k zahraničněpolitickým otázkám nebyla na špici zájmu Kominterny, pokud šlo o usměrňování svých podřízených, nevydávala závazné směrnice či prohlášení, v nichž by předepisovala úhel pohledu na tu kterou zahraniční událost, pouze sdělovala své stanovisko formou rezolucí, které jednotlivé sekce obvykle akceptovaly jako svou vlastní politiku. Na jednotlivé strany se KI obracela obvykle až zpětně ve formě kritiky konkrétních případů, které podle ní překračovaly rámec povoleného.

Jediným větším případem, kdy se v námi sledovaném období na hlavu domácí KSČ snesly výtky z Moskvy ohledně recepce zahraničních událostí, byla nezdařená podzimní revoluce 1923 v Německu, která způsobila speciálně Kominterně dlouhodobé trauma z promarněného pokusu o revoluci, o to palčivější, že všechny zúčastněné strany se z nezdaru obviňovaly navzájem. Nakonec v ústředí zvítězila interpretace, podle které byla hlavní příčinou přílišná spolupráce německých komunistů s tamními sociálními demokraty, ačkoliv dnešní bádání se kloní spíše k variantě, že hlavní chybou byla špatná znalost německé domácí situace v moskevském ústředí, které ponechávalo KPD minimální prostor pro samostatný postup a vyžadovalo od ní bezpodmínečnou poslušnost.⁷

Právě díky tomuto pozdějšímu sporu se stalo téma německé „říjnové revoluce“ nadmíru ožehavým, možná však právě proto se KSČ nakonec rozhodla nijak jej hluboce nerozebírat a raději na něj pohlížet z nezúčastněného nadhledu, což jí o dva roky později vytýkal zástupce Kominterny v ČSR D. Manuilskij:

„Druhou velkou chybou vedoucí skupiny starého ÚV bylo opět podceňování významu porážky německé revoluce. Na porážku německé revoluce pohlíželi čeští soudruzi s mrazivým historickým objektivismem. V říjnu 1923 utrpěla Kominternu a celé mezinárodní dělnické hnutí porážku v Německu, která na řadu let změnila perspektivu světového revolučního hnutí.“⁸

Výtka tedy není koncipována samostatně, nýbrž v rámci komplexního hodnocení činnosti KSČ za poslední dva roky – i to ukazuje na výše uvedené tvrzení, že zahraniční aktivita národních sekcí nebyla považována Kominternou v prvních letech existence za prioritní; v kritice KSČ však zaujímá pozici, z níž je zřejmé, že porážka německé revoluce znamenala velký impuls pro přehodnocení organizačních priorit Internacionály. To ostatně dále dokládá i sám Manuilskij:

⁷ McDERMOTT, Kevin, AGNEW, Jeremy: *Kominternu*, NLN, Praha 2011, s. 54.

⁸ *Za bolševickou orientaci KSČ (Sborník dokumentů ke spisům K. Gottwallda)*, Praha 1954, s. 39 -40.

„Před soudem kritiky dějin dnes víme, co ztratil mezinárodní proletariát ústupem německé dělnické třídy před dvěma lety. Osudné následky této porážky pocítuje dodnes. Dawesův plán, „částečná stabilizace kapitalismu“, diktatura amerického kapitálu nad Evropou, ofensiva světového kapitálu proti dělnické třídě a proti koloniím přeměna německého proletariátu v koloniálního otroka, růst reakce a fašismu ve světovém měřítku, nový nápor na sovětskou zemi – to vše jsou vzájemně související články řetězu událostí, jenž začíná porážkou německé revoluce.“⁹

Zdůrazňování německého neúspěchu v tomto případě není rutinním zveličováním významu komunistických zahraničních akcí, jak jej známe z dob pozdějších, nýbrž skutečně znamenalo obrat v generální linii Kominterny. Bezprostředně po říjnu 1923 obvinil šéf Internacionály Zinověv hlavního organizátora německé revoluce Karla Radka spolu s dalšími z přílišného oportunismu (tj. podpory spolupráce se sociální demokracií), což byl jeden z hlavních impulsů, přímo vedoucích k vyhlášení „bolševizace Kominterny“ na V. Kongresu o rok později a zprostředkovaně i k bolševizaci jednotlivých sekcí v následujících letech. Zinověvův útok byl mimo jiné i jednou z prvních otevřených kritik adresovaných na hlavu Lva Trockého. Toto vše ukazuje, že podzim 1923 znamenal pro celé bolševické hnutí v Evropě zlomové období, a tím si lze také vysvětlit dosud nezaznamenaný zájem Kominterny o to, jak o něm budou jednotlivé komunistické strany referovat.

Manuilskij sám načrtl některé kontury oficiální interpretace říjnových událostí, čímž dal straně jasný pokyn, čeho se má příště držet, přijde-li na toto téma řeč. Postup KSČ, který hodnotí dokonce jako jednu z největších chyb celé její dosavadní politiky, byl podle něj vadný hlavně v nedostatku pozornosti vůči probíhajícímu pokusu proletariátu převzít moc – tuto výtku můžeme přeneseně i chápat jako výzvu o větší zahraniční angažovanost strany. Ve své zprávě se Manuilskij mimo jiné odkazuje i na ilegální celostátní konferenci KSČ na Kladně v říjnu 1923, na níž strana přijala stanovisko zachování neutrality vůči Německu v případě revoluce, někteří delegáti dokonce navrhovali, aby KSČ pro zajištění této politiky vstoupila do vlády. Téma německé revoluce není předmětem této práce, zde jej uvádíme jen kvůli zásadnímu významu pro postoje KSČ k zahraničněpolitickému vývoji a vůbec pro vývoj vztahu III. Internacionály a KSČ.

Z uvedeného můžeme usuzovat, že k těmto invazivním prvkům v politice Internacionály docházelo jen v retrospektivní podobě, tj. při zpětném hodnocení; neurčovala

⁹ Tamtéž.

předem, kdo a jak se má ke kterým zahraničním událostem stavět. Za normativy mohly sekcím sloužit buďto přímé výtky, jako tomu bylo v tomto případě, rezoluce EKI, zveřejňované v komunistickém tisku nebo teze z kongresů Internacionály, které se zahraniční problematice obsáhle věnovaly, a se kterými se na příslušných místech setkáme. Stejně tak jako Kominternu mohla své svěřence kritizovat, tak je mohla i chválit, ovšem nejen zde se čas od času ukázala velká míra nepředvídatelnosti dalších názorových změn či veletečů, kterými se generální linie Internacionály ubírala. Sám její šéf Zinovjev ostatně v roce 1926 označil KSČ za „skutečně bolševickou“, aby jí o dva roky později hodnotil jako „vůbec nejhorší součást Internacionály“¹⁰.

Že se však od neúspěšné německé revoluce Internacionála začala o zahraniční politiku svých sekcí důsledněji zajímat, je jasně patrné i ze zprávy moskevského Agitpropu (zkr. Agitačně-propagační oddělení), kterou hodnotí dosavadní působení čs. agitpropu v KSČ; po svém sepsání vyšla i tiskem ve sborníku Mezinárodní tisková korespondence 40/1927 (psáno německy). Kromě pozitivního hodnocení činnosti Agitpropu jako celku (mluví se o „rapidním pokroku“ a „nejlepších silách ve službách této základní práce“) klade při výčtu úspěchů obzvláštní pozornost na informační kampaň KSČ ohledně situace v Číně.

„Zvláště pozoruhodná je ještě čínská kampaň strany, jež – přes mnohé nedostatky – přece svědčí o tom, jak se strana učí rychle a silně reagovat na mezinárodní události a plánovitě připravit kampaň. Agitprop strany vypracoval směrnice pro referenty a pro tisk, vydává agitační brožury o Číně, uspořádal za účasti čínského řečníka tábory lidu v řadě měst a dlouho před pádem Šanghaje učinil organizační přípravy, aby ihned po dobytí Šanghaje mohly proběhnout ve všech okresech tábory lidu. Stranický tisk v posledních měsících reaguje na čínskou otázku dobře, zejména pokud jde o dobytí Šanghaje.“¹¹

Kromě agitačních a propagačních prostředků strany je zde patrná zvýšená snaha KSČ jednat v duchu výtek učiněných o čtyři léta předtím; nejen že nasadila do boje všechny svoje síly, ale soudě dle absence kritických obsahových připomínek ze strany Moskvy se tentokrát ani neuchýlila co se ideového směru týče. Větší pozornost, kterou Internacionála věnovala korigování zahraniční politiky svých sekcí, se tedy odrazila i v praxi KSČ.

(V citaci uvedená formulka „přes mnohé nedostatky“ navíc vtipně ukazuje, jak si Kominternu i při pochvalných zmínkách udržovala od svých podřízených velký odstup; zde

¹⁰ RUPNIK, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Academia, Praha 2002, s.60

¹¹ *Za bolševickou orientaci KSČ (Sborník dokumentů ke spisům K. Gottwallda)*, Praha 1954, s.73-74.

vágním odkazem na dílčí pochybení, která záměrně nejsou jmenována a tak ani neposkytují adresátovi možnost chyby napravit, demonstruje vzájemné postavení sekcí a vedení jako naplnění vztahu „učitel-žák“. Navíc jde o učitele, z jehož rétoriky je zcela jasné, že se své katedry nehodlá ani v nejmenším vzdát; jakoby ústředí rezignovalo na rovnoprávnou diskusi a navždy samo sobě přisoudilo roli zkušenějšího, moudřejšího a neustále opravujícího chyby těch, kdo nikdy nebudou dostatečně na výši. To jen potvrzuje vývoj Kominterny, naznačený v úvodu této kapitoly. – Pozn. V.R.)

Co se týče formování postojů k zahraničněpolitickým krizím, můžeme na základě výše uvedeného usuzovat, že vztah KSČ a Kominterny prošel několika fázemi. Zezačátku se Internacionála soustředila bezprostředně na vyvolání celoevropské proletářské revoluce a vytvoření jakýchsi „Spojených států sovětských“ a veškerou svou energii věnovala na podporu bezprostředně revolucionizujících aktivit svých sekcí, neboť příchod kapitalistické apokalypsy se očekával každým měsícem. Nebylo tedy důvodu ani místa pro korekce přijímání zahraničních událostí u jednotlivých sekcí. Postupem času, kdy se stále více a více ukazovalo, že ruští bolševici ve svém odhadu mezinárodní situace přestřelili, začalo revoluční nadšení opadat a Kominternu soustředila svou pozornost i na dílčí organizační aspekty vybudování sítě stran; zlomem, či spíše poslední kapkou, v tomto procesu byla nepovedená německá revoluce z podzimu 1923, kdy došlo k přehodnocení úlohy Internacionály jako věrozvěsta revoluce, a nutnost vyrovnání se s tímto neúspěchem jí podnítila i k dohledu nad přijímáním tohoto faktu i u ostatních sekcí. Od té doby věnovala zahraniční politice komunistických stran mnohem větší pozornost, zejména v souvislosti s činností propagační a osvětovou, které brala stále více a více pod svá železná křídla. Závěrem sledovaného období byla již KSČ více či méně „zaběhlá“ do požadovaných kolejí, přičemž vodítka pro linii neodchylnou od vůle Moskvy jí byly buďto zpětné reference, jí poskytované, nebo oficiální teze a analýzy jednotlivých kongresů III. Internacionály.

Význam periodik pro formulování stranické politiky¹²

Ve chvíli, kdy se snažíme dobrat materiálu, ze kterého by bylo možno usuzovat na charakter a dynamiku zahraniční politiky Komunistické strany Československa, narážíme hned na několik problémů, z nichž jedním z největších je otázka relevance některých dobových zdrojů, zejména denního tisku. Komunistická strana fungovala po většinu dvacátých let ve zvláštní atmosféře poloilegality a z toho důvodu se snažila za sebou nenechávat příliš mnoho stop, které by mohly posloužit k jejímu kriminalizování, zejména v obdobích, kdy se domnívala, že jí hrozí postavení mimo zákon.¹³ Pramenná základna pro výzkum je tedy značně kusá, nejvíce materiálů máme k dispozici z řádných sjezdů, ze kterých byly tiskem vydávány protokoly. Pro etapy mezi nimi jsme však odkázáni na fragmentárně dochované zápisy ze schůzí Výkonného výboru či na jiné písemnosti s nimi související.

Zcela zvláštním typem pramenu jsou pak stranou vydávané časopisy a noviny (zejména Rudé právo, Vorwärts, z regionálních Rovnost, Svoboda a další) Na rozdíl od výše jmenovaného archivního materiálu se u nich nemusíme potýkat s nedostatkem informací,

¹² Problematice tisku jako historického pramene měla být věnována nakonec nerealizovaná konference „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran“ v Olomouci roku 2001, místo které vyšel sborník *Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“ v Olomouci ve dnech 24. - 25. října 2000*, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Olomouc 2001. Z předlistopadových prací, zabývajících se úlohou komunistického novináře, jmenujme např. učebnici pro studenty žurnalistiky MARKO, Miloš: *Straníckost socialistické žurnalistiky*, Vydavatelství a nakladatelství Novinář, Praha 1980.

¹³ Za všechny takové případy ocitujeme jeden, který se týká i našeho tématu, z referátu S.Vaňka, uvedeného 14.6. 1923 v souvislosti s napjatou situací v sousedním Německu: „S. Vaněk jako druhý referent v této věci zabývá se hlavně možností rozpuštění naší strany a opatřeními, které pro ten případ nám jest učiniti. Angloruský konflikt jak se zdá, jest jen odsunut, Německo má býti napadeno Polskem a Rusko vyprovokováno (...) Rozpuštění strany pravděpodobně přijde v úvahu buď v době fašistického vítězství aneb v případě vypuknutí války.(...) Rozpuští-li naši stranu nějaká fašistická neb polofašistická vláda a budeme-li vrženi v ilegalitu, neznamená to, že přestaneme pracovat (...) především je všude nutno zničit všechny zbytečné papíry, které by mohly úřadům padnout do rukou. (...) [Peníze] zachráníme nejlépe, nenecháme-li je přepsati a přenést na instituce jiné, byť by byly sebeméně ohrožené, ale předáme-li je do rukou neexponovaných věrných spolehlivých soudruhů. Totéž platí o archívech, o opisech adresářů, kartoték atd.“ Citováno z: Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 17., referát ze schůze KSČ 14.6. 1923.

spíše naopak. KSČ byla zejména v prvních letech své existence velmi plodným vydavatelem, k prvnímu roku její činnosti vydávala 53 tiskovin, z toho sedm deníků. Většina z nich však byla pouze záležitostí epizodní a měla jen regionálně omezené působení (kromě krajských a okresních se často vyskytovaly po sovětském vzoru tiskoviny závodní a podnikové), a takto ohraničen byl i tematický okruh v nich se vyskytujícími články. Velký počet publikací tedy není pro nás výhodou, spíše jen vytváří velmi nepřehlednou situaci, neboť se zcela oprávněně musíme ptát, jakou vypovídací hodnotu má článek v tom kterém listě či novinách pro skutečné směřování strany.¹⁴ Kromě toho existovaly i tiskoviny stranou přímo nevydávané, avšak k ní se hlásící, například časopis *Var*, redigovaný a vydávaný Zdeňkem Nejedlým, který se snažil zkulturovat čtenáře na poměry komunistické publicistiky vysokou teoretickou úrovní svých příspěvků (častými recenzemi na umělecká díla, politickými a ekonomickými statěmi), čímž se značně odlišoval od oficiálních stranických materiálů.

Pro téma zahraniční politiky jsou z výše uvedených důvodů relevantní jen některé tiskoviny; jelikož strana nevydávala žádné periodikum, které by se specializovalo na politické otázky, této tematice se nejvíc věnovalo každodenní *Rudé Právo*, vycházející dvakrát denně, podruhé v podobě *Večerníku*. Pro německou část společnosti obstarával obdobnou funkci liberecký *Vorwärts*, pro maďarskou košický *Munkács* (*Dělník*). *Rudé Právo* však mělo mezi všemi tiskovinami KSČ zcela mimořádné postavení, od začátku bylo koncipované jako ústřední věstník strany, a tomu odpovídala i jemu přisuzovaná politická úloha.

Přesto, že úloha tisku pro propagandu leninských myšlenek byla často zdůrazňována (pro otázky tisku byl při Výkonném výboru jmenován hned na prvním sjezdu speciální Tiskový výbor), v prvních letech své existence strana nevěnovala pozornost vymezení či vytyčování nějakých konkrétních zásad, kterými by se redaktoři měli řídit, případné problémy ohledně nevhodných textů v *Rudém Právu* řešila ad hoc. Pomineme nyní různá obvinění z pomluvy či nactiutrhání, které se na stůl Výkonného výboru občas dostávaly¹⁵, a kvůli

¹⁴ Více k přehledu tiskovin např. viz MALÍŘ, Jiří, MAREK, Pavel: *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004, I. Díl 1861-1938*, Doplněk, Brno 2005, s.724-726; kompletní přehled stranou vydávaných tiskovin k roku 1924 i s údaji o periodicitě a rozsahu listu viz: *Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10. – 4.11. 1924*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1983, I. vydání, s. 414 - 415.

¹⁵ Pro ilustraci uveďme např. ze schůze sekretariátu 12.9. 1923 bod 12.: „Stížnost na *Rudé Právo* pro hrubé psaní. Doklady útoku proti Lvovi, který byl nazván blbcem. Nyní byla podána žaloba, kde bude redakce odsouzena. Druhý případ, útok proti Dr. Soukupovi, který byl nazván individuem. Při podání žaloby bude opět redakce odsouzena, nebo nucena hanebně odvolávat. Je nutno žádat, aby redaktoři odvykli si užívat sprostých nadávek. Navrhuji v té věci svolání porady a zástupce Výkonného výboru, aby stanovisko precisovali.“ (autor

kterým musel svoje redaktory čas od času umravňovat; skutečná kritika obsahu, směřovaná z vlastních řad a tedy vyjadřující jistou míru nespokojenosti s loajalitou listu vůči nové straně, se na přetřes dostala již na květnovém ustavujícím sjezdu KSČ v roce 1921. V diskusi nad zprávami Návrhové komise referoval její člen Burian:

Další část návrhů moravských delegátů zní:

„Ústřední deník strany Rudé Právo psal způsobem, který nevyhovuje. Jednak směr jeho psaní nebyl jednotný a působil zmatek, jednak postrádal iniciativy a rychlého postřehu situace. V tomto ohledu stala se do jisté míry náprava. Aby však příště k takovým zjevům nedošlo, budiž ve smyslu podmínek Třetí Internacionály redakce obsazena naprosto spolehlivými komunisty a budťež do redakce povoláni také osvědčení redaktori z venkova.“ – Návrhová komise je toho názoru, že tento návrh je vyřízen přijetím podmínek Třetí Internacionály a vystoupením redaktorů Krňanského a Lva z redakce Rudého Práva. Sjezd názor ten schvaluje.“¹⁶

Řešení této stížnosti hned na začátku existence strany ustavilo několik pravidel pro fungování vztahu strana a její tisk. Jednak členy Rudého práva coby tiskového orgánu KSČ museli být pouze členové strany, u nichž se dala dlouhodobě očekávat politická spolehlivost; dále se všechny problémy s jakýmkoliv časopisem spojené odkazovaly Tiskovému výboru, který je, pokud byly dostatečně závažné, postupoval Výkonnému výboru strany – ten ve sledovaném období na každé své schůzi projednával několik bodů, týkajících se toho či onoho komunistického listu, nejčastěji v souvislosti se zvyšováním či snižováním jeho ceny. V protokolech Výkonného výboru dále nalézáme zmínky o příležitostně pořádaných poradách redaktorů listu se členy ÚV KSČ; tato komunikace však nepostačovala a tak dostala po druhém sjezdu strany pravidelný rytmus; na návrh libereckých komunistů se dvakrát ročně svolávala konference redaktorů a členů ústředního výboru.¹⁷

Již na květnovém sjezdu byl šéfredaktorem Rudého Práva jmenován Bohumír Šmeral, ovšem s ohledem na řadu jeho dalších funkcí ve straně byl zároveň jmenován jeho zástupce S. Skála.

zápisu nejmenován). Viz: Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 17.

Takovýchto případů lze v prvních letech nalézt několik do roka, později jejich četnost ustávala.

¹⁶ *Protokoly sjezdů KSČ, sv. I. Ustavující a slučovací sjezd KSČ roku 1921*, SNPL, Praha 1958, s. 201.

¹⁷ *Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10 – 4.11 1924*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1983, s. 296.

Zprávy z domácího i zahraničního prostředí zprostředkovala stranickým listům Česká komunistická korespondence (ČKK), která úzce spolupracovala s ostatními evropskými komunistickými deníky formou informačních bulletinů o domácím dění, které odesílala zejména do Rakouska a Německa, a na oplátku obdržela stejnou cestou zprávy ze zahraničí.¹⁸

Že s politickou loajalitou Rudého práva nebyly výraznější potíže dokazuje i fakt, že kromě výše zmíněných případů se o něm na sjezdech KSČ prakticky nejednalo. Například na IV. sjezdu KSČ (25.3. 1927) vystoupil člen ÚV Haken s několikahodinovým projevem na téma „Politická situace, úkoly KSČ“ a v obsáhlé kritice dosavadního postupu strany na všech frontách věnoval tisku jen několik letmých a povrchních zmínek. Stejně tak i ústředí Internacionály neshledávalo v publikační činnosti československých komunistů žádné závady, spíše naopak; již jsme zmiňovali kladné reference na čínskou mediální kampaň z roku 1927, v rezoluci V. Kongresu Kominterny se ruští bolševici v otázce stranického tisku obrací na některé evropské sekce (československá mezi nimi není) s kritikou, která se však týká špatné distribuce listů a malého počtu odběratelů, nikoliv jejich věcného obsahu.¹⁹

Na základě výše uvedené analýzy lze tedy říci, že velké stranické deníky jako např. Rudé právo nebo Vorwärts můžeme bez stínu pochybnosti považovat za spolehlivé interprety skutečných postojů strany, neboť jejich redaktoři jednak vycházeli přímo ze stranického prostředí, jednak byli v úzkém kontaktu přímo s jejím vedením a od roku 1924 se hromadně účastnili každého půl roku ideové konference pod patronátem Výkonného výboru. KSČ dbala na „čistotu“ myšlenek a výrazů, které svým čtenářům předkládala do té míry, že nelze mezi politickou linií ÚV a Rudého Práva nalézt relevantní rozdíl.

Další analýza komunistického tisku v meziválečné době není předmětem této práce; naším úkolem bylo pouze odpovědět si na otázku, zda lze při zkoumání zahraniční politiky považovat politickou linii hlavních novinových deníků KSČ za relevantní zdroj. Nicméně

¹⁸ Více viz. tamtéž, s. 410 -413.

¹⁹ „Naprosto nepřipustný je takový stav, kdy máme, jako např. v Berlíně, Paříži a Miláně značný počet voličů a poměrně málo čtenářů našeho tisku. (...) Je potřeba učinit řadu opatření organizačního a literárního rázu, abychom zanesli náš tisk do dělnických mas a udělali jej tak nástrojem bolševisace mas. Musí být věnována všestranná pozornost (...) otázce vytvoření nástěnných novin, závodních časopisů...“ – zde se projevují Kominternou dlouho prosazované snahy o to, přiblížit evropské komunistické strany i formálně sovětské VKS(b), v tomto případě zaváděním závodní organizace (namísto územní) i v oblasti tisku, nebo vytvářením „nástěnných novin“ po vzoru sovětských stěngazet. Cit. *Za bolševickou orientaci KSČ, sborník dokumentů k I. svazku Spisů Klementa Gottwalda*, SNPL, Praha 1954, s. 26.

faktem zůstává, že toto téma by si jistě zasloužilo obsírnější zpracování, neboť tisku byla při propagaci marxismu-leninismu přisuzována úloha veledůležitá, tisk byl dokonce označován za „středobod a základ politické organizace“²⁰, pro nějž je potřeba získat „nejen nejšikovnější propagandisty, ale i nejlepší organizátory, nejnadanější politické vůdce strany, schopné v příhodnou chvíli vydat výzvu do rozhodujícího boje a vést ho.“²¹ Už kvůli těmto slovům klasika si analýza komunistického tisku jistě zaslouží své místo na slunci, ačkoliv na své zpracování stále čeká.

²⁰ LENIN, V.I.: *Spisy XXXII*, Praha 1955, s. 526

²¹ LENIN, V.I.: *Spisy V*, Praha 1955, s. 20

Počátky KSČ a pokus o restauraci Habsburků

Roku 1921 vstoupila Komunistická strana Československa v život. Během několika měsíců se musela potýkat s problémy jako byl narůstající počet členů, zatčených pro politickou činnost, hledání adekvátních prostor pro potřeby aparátu strany a vytváření celorepublikové organizace.

Existence KSČ se obvykle datuje od Ustavujícího sjezdu strany, který se konal 14. – 16. května 1921. Jak už sám jeho název napovídá, byl svolán hlavně za účelem ustavení nové stranické organizace, která se rozhodla přihlásit k ruským bolševikům coby sekce III. Internacionály a přijmout jejích jedenadvacet podmínek; řešení zahraničněpolitických otázek zde tedy nebylo na programu dne. Přesto však v referátu předsedy tiskového družstva K. Reimanna nacházíme zajímavou zmínku o publikační činnosti stranického nakladatelství, které mezi jinými vydalo (ještě před zabavením Lidového domu policií, včetně tiskárny) i propagační brožury „Vývoj světové revoluce“, „Kapitalistický svět a Třetí Internacionála“ nebo „Občanská válka ve Francii“. Velikost nákladu či šíře distribuce je nám neznámá, vidíme však, že přes svou aktuální zaneprázdněnost organizačními problémy se strana věnovala informování veřejnosti o problémech spjatých s vývojem v zahraničí, ovšem jen do té doby, než jí byla zabavena tiskárna i s celým ústředím. Zvláštní pozornosti se těšily nedávné události v Německu, zejména lednové povstání Spartakovců, o kterém pojednávaly sešity „Prosincová stávka“ a „Mučedníci proletariátu“ (o smrti Karla Liebknechta a Rosy Luxembourgové).

Nyní prozkoumejme, zda zahraničněpolitické problémy projednával v prvním roce svého fungování přímo Výkoný výbor strany.

Z období roku 1921 se dochovaly záznamy pouze ze tří schůzí VV KSČ²², a to z 19. a 26. května, a 16. června. Na první z těchto schůzí se dle zápisu řešilo jediné téma, a tím bylo vyslání delegace do Moskvy. Kromě jejího ohlášení na ministerstvu zahraničních věcí řešili přítomní zástupci i její personální obsazení, přičemž došlo ke sporu ohledně účasti vedoucího strany Bohumíra Šmerala, který se zdráhal do sovětského Ruska odjet.

²² Výkoný výbor (VV KSČ) později používal označení „ústřední“ (ÚV KSČ).

„S. Šmeral odpovídá, že pojede jenom na zodpovědnost celého výkonného výboru, ličí postup obsazování zodpovědných míst ve straně, upozorňuje na poselství s. Zinověva francouzské straně, v němž jej staví vedle Serratiho a Leviho a upozorňuje soudruhy, že je povinností jejich ušetřiti jej případné blamáže. Žádá, by přihlásil se do delegace někdo za něho.“²³

Šmeral se odvolává na hodnocení předsedy Kominterny Grigorije Zinověva, který ho přirovnával k italským komunistickým vůdcům – tento příměr však vyznívá pro Šmerala nepříznivě, neboť oba byli v této době terčem kritiky Internacionály pro svůj přílišný oportunismus a příklon k sociálnědemokratické politice, a totéž bylo vyčítáno i jemu. Jeho odhad se nakonec ukázal správným: poté, co delegace odjela bez něj, musel na speciální pozvání Kominterny do Moskvy sám přijet a byl podroben silné kritice zejména pro svou neochotu sloučit se s německou komunistickou sekci v Československu (jediným, kdo tehdy vůči Šmeralovi projevil smířlivost, byl Lenin).

Na zbylých dvou schůzích roku 1921 byla opět projednávána otázka delegace do Moskvy a navíc problém zatčených členů KSČ, kteří seděli v pankrácké věznici. Jak je vidno, Výkonný výbor KSČ se zabýval udržením a formováním vnitřního stranického aparátu, nikoliv vytvářením ucelených zahraničněpolitických stanovisek, a to přesto, že v těchto měsících probíhala v Itálii velká sociální revoluce jak na průmyslovém severu (kde dělníci obsazovali továrny a ustavovali závodní rady namísto centrální správy), tak na zemědělském jihu (kde rolníci zabírali půdu velkostatkářů), a zraky všech evropských komunistů byly v létě 1921 upřeny právě na apeninský poloostrov.

Kromě schůzí Výkonného výboru strany v srpnu (26.-27.) 1921 zasedala i mimořádná Říšská konference strany komunistické²⁴ v Národním domě v Praze – Nuslích, která určila datum slučovacího sjezdu na přelom října a listopadu (taková byla lhůta daná Šmeralovi Leninem), ovšem ani zde se ještě nesetkáváme s ničím, co bychom mohli považovat za příspěvek do diskuse o politickém vývoji v zahraničí.

Tato vrcholná schůze strany se ve svém programu zabývala výsledky již zmiňované delegace do Moskvy (které byly označeny za úspěšné), dále problémem organizace dělnictva při stávkách v ČSR, ale hlavním tématem dne bylo chystané sloučení české, německé, polské

²³ Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 1,

²⁴ Název „říšská“ je patrně anachronismem, jednalo se o konferenci československých komunistů.

a maďarské komunistické strany do jediné sekce III. internacionály. V této souvislosti použil Šmeral ve své řeči příměru ze sousedního Německa, která byla zároveň výzvou i varováním – poukazem na to, že německá KPD již funguje jako sjednocená frakce Internacionály, se snaží své spolustraníky vybídnout k větší aktivitě ve prospěch vytvoření jednotné KSČ, zmínkou o dlouhotrvajícím sporu se Spartakovci však zároveň varuje a ukazuje, čemu by se podle jeho názoru měla česká strana vyhnout.

Na sjezdu zazněl též pozdravný telegram jugoslávským komunistům a byla přečtena rezoluce německých komunistů „proti persekuci vlády a výzvy ku společné práci proletariátu“²⁵. Kromě těchto dvou krátkých příspěvků a výše uvedené zmínky o situaci v Německu nezazněla jiná pasáž, která by hodnotila nebo popisovala dění v zahraničí. Výše uvedené příklady svědčí spíše než o postoji KSČ k zahraničněpolitické problematice o tom, že její vedení bylo v prvních měsících po založení zaneprázdněné, a zahraničněpolitickým otázkám se nevěnovalo.

Ke konci října vzrušila evropskou politickou scénu nečekaná událost. Bývalý císař Karel I. Habsburský se 26. března 1921 pokusil o návrat do Uher. Po okamžitém ultimátu Malé Dohody Maďarsku, podpořeném hrozbou vojenské intervence, však musel Maďarsko již 5. dubna opustit. Ztroskotal i jeho druhý restaurační pokus z října téhož roku, kdy Karel mířil na Budapešť, aby sesadil Horthyho z regentského stolce. Během pochodu k městu na Dunaji se přidávali další a další Karlovi příznivci, proti kterým začal Horthy šikovat svou armádu, a Evropa s napětím odpočítávala poslední minuty do nadcházejícího konfliktu. Po první šarvátce s devatenácti mrtvými však Karel, nechtíc uvrhnout Maďarsko do občanské války, na své aspirace jednou provždy rezignoval.²⁶

Karlův pokus o návrat vyvolal v české společnosti bouřlivou odezvu. Socialistické České Slovo burcuje veřejnost titulkem „Do zbraně, občané...! Pryč s Habsburky! Dnes odpoledne společný tábor socialistických stran na Staroměstském náměstí“.²⁷ Obdobně reaguje i komunistický tisk. „Návrat Karla Habsburka a nebezpečí reakce! (...) Události, které

²⁵ Tamtéž.

²⁶ K tomu více KONTLER, Laszló: *Dějiny Maďarska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008. PRAŽÁK, Richard: *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, Libri, Praha 2010. IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Albis International, Ústí nad Labem 2002. IRMANOVÁ, Eva: *Nepokojná desetiletí: 1918-1945: Studie a dokumenty z dějiny československo-maďarských vztahů mezi dvěma světovými válkami*, ČSAV, Praha 1988

²⁷ České Slovo, č. 245 z 23. října 1921, s. 1.

nyní stíhají jedna druhou, rozechvívají mysle všeho lidu. Návrat Karla Habsburka do Uher, nebezpečí nejohavnější monarchistické reakce, mobilisace a nebezpečí války. Kdo může dohlédnouti, co se z toho vyvine, a jak to skončí?²⁸

Dne 21. října, v době, kdy se Karel pomalu vydával od Šoproně směrem na Budapešť, byla svolána mimořádná plenární schůze VV KSČ, k níž byli povoláni i delegáti ze Slovenska. Výsledkem této schůze byla rezoluce, otištěná druhý den v Rudém právu, odsuzující Karlův pokus o restauraci monarchie.

„Jednomyslným byl názor, že návrat Karlův do Uher jest jedním z článků zesíleného sebevědomí a zvýšené aktivity celoevropské protirevoluce. (...) jak československý proletariát tak také státní moc Československa jsou povinny všemi prostředky tlaku ihned zakročiti, aby Karel Habsburg byl z Uher okamžitě odstraněn, zatčen a postaven před revoluční soud, který by učinil opatření, aby podobné nebezpečné pokusy navždy byly definitivně znemožněny.“²⁹

Všimněme si, že Karlův pokus je označen jako součást *celoevropské protirevoluce* (v originále proložené). Jeho čin tedy není posuzován ani tak ve vztahu k nově vzniklým státům po roce 1918, jejichž mladou existenci by mohl ohrozit, ale hlavně ve vztahu k revolučnímu hnutí; lze usuzovat, že existenci těchto malých středoevropských států nepokládali komunisté na počátku dvacátých let za prioritní a ochrany hodnou, neboť pro ně představovaly jen mezistupeň buržoazního státu před vytvořením sovětské republiky.

Karel je zařazen do reakčního evropského tábora, který zvyšuje svůj tlak na pokrokové složky společnosti, zejména proletariát. Požadavek na státní moc, aby zřídila revoluční tribunál, před kterým bude Karel souzen, působí poněkud rozporně v kontextu neustále deklamovaného boje komunistů s buržoazním státem, od něhož je najednou jako od autority požadován mocenský zásah, navíc ještě ve formě revoluční exekutivy. Tento postoj rozvádí sjezd výborů dále:

„Dosavadní zahraniční politika jest vinna tím, že to, co se nyní děje, nebylo předem znemožněno, a že monarchismus jest přímo na hranici Československa. (...) Ponechávající vládě, aby ona zařídila, jak se svého hlediska jakožto třídní vláda měšťácké republiky učiniti chce a může, voláme po tom, aby současně uvolněny byly síly

²⁸ Večerník Rudé Právo, č. 241 24. října 1921

²⁹ Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 1

mass proletariátu v tomto státě, aby on mohl se vzchopiti ke krokům činné pomoci, kdyby měl býti ohrožen proletariát Rakouska nebo i Maďarska.“³⁰

Po první výtce, která v podstatě klade na bedra vlády vinnu za ohrožení republiky, kterému měla předcházet, naznačuje stanovisko sjezdů jakési rozdělení rolí mezi silami revolučními a buržoazními v boji proti společnému monarchistickému nepříteli. Měšťácká vláda je povinna pro své zachování potlačit pokus o monarchistický puč svými vlastními prostředky, čili armádou, kterou má k dispozici pro udržování buržoazního charakteru státu. Proti těmto prostředkům obvykle stojí v opozici proletariát coby revoluční síla dějinného pokroku – pokus Karla I. je však dle komunistické interpretace takovým regresem a dějinným zpátečnictvím, že je i v zájmu proletariátu, aby se u moci udržela třída buržoazní se svým republikánským zřízením, neb představuje z hlediska komunistické ideologie vývojově vyšší stádium společnosti.

Přesto však nehodlá komunistické hnutí buržoazní vládu nijak podporovat, jeho prioritou je totiž obrana zájmů proletariátu v ohrožených zemích, a to i ze strany samotné buržoazní vlády. Proto je i jí adresována výstraha:

„(...) je proletariát československý ochoten se zbraní v ruce postavit se na odpor. Také postavil by se na odpor jakékoliv akci státní, která by se neomezila pouze na účinné opatření proti horthyovsko – habsburské reakci, nýbrž při vyřizování této otázky chtěla by se snad vměšovati do uspořádávání vnitřního režimu v Uhrách nebo v Rakousku.“

V předchozí pasáži vidíme, že výbor žádá od vlády, aby „uvolněny byly síly mass proletariátu“, který by se sám podílel na své obraně proti reakci – jak by toto uvolnění mělo konkrétně probíhat, však prohlášení nespecifikuje, pouze na samém závěru žádá prohlášení svobody tiskové a shromažďovací, což však ani neklade do přímé souvislosti s uvolňováním proletářských mas.

Závěrem prohlášení výbor oznamuje, že se chystá navázat kontakty s ostatními zainteresovanými komunistickými stranami prostřednictvím III. Internacionály.

O týden později (27. října) se výkonné výbory českého a německého oddělení pokusily vydat tiskem další prohlášení, které bylo konfiskováno, jeho text se však dochoval. Byl psán šest dní poté, co císař Karel rezignoval na trůn, přesto však předpovídá vypuknutí války, neboť ve státech Malé Dohody nebyla z taktických důvodů ukončena mobilizace.

³⁰ Tamtéž

„Tato otázka [restaurace Habsburků] nyní může být úplně snadno rozřešena jinými prostředky než válkou. Kdyby nyní válka měla být vedena, byla by to zřejmě válka imperialistická. Jí by měly být řešeny rozpory, které se projevíly mezi Československou republikou a zejména Jihoslovanskem a na druhé straně mezi Itálií a konferencí benátskou. Jí by měla být řešena otázka Koridoru.“³¹

Případný válečný konflikt je automaticky dáván do souvislosti s právě probíhajícími poválečnými geopolitickými krizemi, jak je tomu zde v případě italsko-jugoslávského sporu o Rijeku.

Rozumí se samo sebou, že taková válka musela by počítat i s krajním odporem proletariátu. Výkonný výbor (...) zasedá permanentně, (...) a počítá i s možností generální stávky. (...) Také německá buržoasie jest proti válce, ale proto, že jest Habsburskou, tedy z důvodu úplně opačného, než dělníci. Nikde nesmí být vytvořena situace, aby tento rozdíl nebyl úplně jasný.³²

V posledních slovech upozorňuje výbor zvláště na to, aby nebyly zaměňovány důvody komunistického odporu s postoji ostatních politických skupin, zejména pak německé buržoazie. Tato snaha o vymezení se od ostatních i v případě, že KSČ s někým pojily společné zájmy, je leitmotivem veškeré její politiky v průběhu sledovaného období a zdaleka se netýká jen otázek vývoje v zahraničí.

Kromě toho hrozí výkoný výbor vládě generální stávkou, pokud se zaplete do válečného dobrodružství v Maďarsku, v dalších částech textu ale sám dodává, že s tímto krajním řešením zatím nepočítá a zmiňuje jej spíš jen pro pořádek a připomenutí moci, kterou vládne.

V této souvislosti se nabízí logická otázka, zda by v případě zahraničního konfliktu byl skutečně výkoný výbor komunistů schopen vyvolat takovouto akci masového odporu. Jelikož k ničemu takovému nedošlo, je obtížné odhadovat, jakou autoritu by dělnická veřejnost vedení KSČ přiznala a zda by následovala jeho pokyny; VV KSČ se navíc pokoušela posílit svou pozici v armádě, která by měla v případě rozhodujícího střetnutí zásadní význam. Policie zachytila leták, který strana chtěla rozhodit mezi vojenské posádky, umístěné u hranic s Maďarskem, a který vyzýval vojáky k povstání proti buržoazní republice.

³¹ Tamtéž. Koridorem má se zde na mysli navrhované územní spojení mezi ČSR a Jugoslávií.

³² Tamtéž.

„Podřídte se důvěrníkům, kteří obdrží rozkazy přímo z ústředí. Neodkládejte zbraně a náboje. (...) Vojáci a legionáři! Využijte okamžiku, kdy máte pušky v rukou. Svrhněte dosavadní buržoazní vládu a jejich pochopy pravičáky, sluhy to kapitalistů. Postavte vládu svojí, vládu dělníků, rolníků a vojáků. Vám patří budoucnost, vy budete vládnout, vy budete rozhodovat ve všem. Ať žije sovětská československá republika. Ať žije československá rudá armáda. Vzhůru do boje. Ústřední výk. výbor strany komunistické v Československu.“³³

Leták byl zabaven a všechny vojenské posádky varovány. Z textu vyplývá, že iniciátor celého povstání, výkonný výbor, disponoval v armádě sítí spolupracovníků (důvěrníků), kteří byli napojeni přímo na něj. Výzvy k ozbrojenému povstání se nesou v duchu událostí posledních měsíců, kdy proběhlo několik neúspěšných socialistických povstání po celé Evropě. Taktika organizování stávek a povstání byla společná všem komunistickým stranám napříč kontinentem. Při agitaci ve vojenském prostředí zdůrazňovali komunisté sounáležitost vojáků s dělníky a rolníky, jejich společné zájmy a takto se je snažili obrátit proti jejich velitelům, kteří je dle nich zneužívali pro obranu majetkových poměrů, nahrávajících buržoazii.

Letáková forma propagace byla v meziválečné KSČ využívána poměrně často, ovšem pro naše období se dochovalo velmi málo materiálu a i ten je skoro vždy orientován na regionální problémy (svolávání schůzí, táborů lidu atd). Toto je jediný zaznamenaný případ z první poloviny dvacátých let, kdy KSČ použila letáky pro informování veřejnosti o zahraniční problematice³⁴ - ostatní produkce se z devadesáti procent týkala přesvědčování voličů aby přišli k volbám. I z tohoto důvodu je na místě otázka, zda se skutečně jedná o autentický materiál KSČ, nebo zda jde jen o policejní podvrh, vytvořený za účelem diskreditace antisystémové politické strany.

Komunistická strana, jak jsme viděli, považovala návrat Karla I. do Uher za přímý důsledek špatně koncipované zahraniční politiky vlády; její kritiku nám dále vyjasňuje referát poslance Hakena, přednesený na 90. schůzi Poslanecké sněmovny 26. října. V něm se kromě obligátních upozornění na nebezpečí zvrhnutí zásahu proti monarchistické reakci v zásah proti sovětskému Rusku upřesňuje role vládní zahraniční politiky v nastalé krizi a zejména její konkrétní kroky, které k ní vedly.

³³ Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 5

³⁴ Dochované komunistické letáky z období první republiky viz. Národní Archiv fond 1079/0/1 a 1079/0/2

Ani Velká Dohoda, ani vlády Malé Dohody, ani vláda Československé republiky nepostupovaly proti Habsburkům, velkostatkářským a kapitalistickým monarchistům upřímně a rozhodně, ČSR nekonfiskovala dodnes ani statky Habsburků, ani statky velkostatkářských šlechtických monarchistů. Tímto nerozhodným způsobem posilovala sama pozici a naději Habsburků a všech monarchistů. Vzpomeňme jen, jak Velká Dohoda energicky vystoupila proti sovětům v Uhrách, s jakou naléhavostí odzbrojila Rakousko a jak shovívavě chovala se k režimu Horthyho v Uhrách, jemuž nechala zbraně i volnost monarchistické propagandy. (...) cílem těchto [monarchistických] snah není jen nastolení Habsburků nebo Hohenzollernů znovu na trůn, nýbrž (...) posílení soukromokapitalistické řády, posílení privilegie boháčů a stlačití revoluční kvašení lidových mass.³⁵

Výše zmíněné obvinění zpřesňuje pozici, kterou komunisté sami sobě v probíhajícím konfliktu přiřkli, a také pozici, kterou přisuzují vládě. Ta je na jednu stranu na jiných místech vyzývána, aby proti monarchistům zasáhla, na druhou stranu jí Haken přímo obviňuje z nahrávání této reakci, které, ač nevědomky, svým třídně motivovaným jednáním umetá cestu k moci.

Předseda KSČ Bohumír Šmeral v této souvislosti ve svém referátu na Slučovacím sjezdu ještě doplnil, že:

„Zjevným důsledkem burgenlandského dobrodružství je úplné degradování Malé Dohody, její oloupení i o zdání samostatnosti. V otázce habsburské restaurace Velká Dohoda tlačí Malou do pasivity.“³⁶

Na rozdíl od Hakena ale odmítá, že by konečným cílem mobilizace ČSR měl být zásah proti sovětskému Rusku – tato představa je podle něj jen „výplodem znervóznělé fantazie“. V závěrečné rezoluci ze sjezdu se však v této souvislosti píše, že: „Vláda použila nenávisti dělníků všech národů proti staré monarchii k tomu, aby organisovala imperialistickou válku pro vydobytí koridoru do Jihoslávie.“³⁷

Šmeralovo stanovisko, které víc odpovídalo skutečnému stavu věcí, bylo mezi komunisty v menšině a interpretace, zdůrazňující vedlejší zájmy vlády směrem na východ a na jih, získala v atmosféře obecné nervozity vrchu.

³⁵ 90. schůze Národního shromáždění ČSR z 26.10. 1921, zdroj dostupný z:

<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/090schuz/s0900001.htm>

³⁶ *Protokoly sjezdů KSČ, sv. I. Ustavující a slučovací sjezd KSČ roku 1921*, SNPL, Praha 1958, s. 365

³⁷ Tamtéž, s. 481

Neúspěšný pokus Karla I. Habsburského o návrat mezi evropské státníky a následné razantní vystoupení okolních zemí bylo první příležitostí, kdy KSČ formovala svoje ucelené stanovisko k zahraniční problematice. Už zde nalézáme některé prvky, které se budou nadále opakovat a které tvořily páteř přístupu KSČ k vývoji v okolních zemích. KSČ zahrnovala puč do celoevropského kontextu; byl podle ní důkazem reakčnosti soudobého buržoazního režimu, který, ač proklamativně v opozici, byl s monarchismem spojen pupeční šňůrou třídní dominance. To se projevuje i v obojakém jednání čs. vlády, která, ač sledovala ve své politice linii důsledně buržoazní, umožnila právě skrze její realizaci Karlovi návrat do Uher. KSČ také, stejně jako všechny evropské komunistické strany, jmenuje mezi hlavními viníky celé krize dohodové mocnosti, na které je vazalsky navázaná středoevropská Malá Dohoda.

Shrňme tedy zahraniční aktivity KSČ v prvním roce její existence. Kromě vyslání delegace do Ruska k III. Internacionále byl jedinou událostí která vzbudila pozornost vznikající strany pokus o návrat Karla I. do Uher. Při této příležitosti se poprvé vymezila vůči vládní zahraniční politice a formovala svou vlastní koncepci, založenou na principech komunistického internacionalismu, který prosazovala III. Internacionála. V prohlášeních se projevuje několik klíčových motivů, které KSČ už neopustí – zejména je to distanc od uplatňování mocenské politiky ze strany Československa vůči svým sousedům, neboť se v pojetí komunistické strany jedná pouze o rozšiřování vlivu buržoazní republiky, na němž je škodný proletariát obou zúčastněných zemí.

Dále je to propojování zahraničních a domácích událostí – podněty z ciziny jsou brány jako impuls k domácí revoluční akci, která je za všech okolností komunistickou prioritou a má přivést Československo po bok sovětského Ruska. Proudů komunistů antagonistické jsou zahrnovány do jedné kategorie společného nepřítele, i v případě, že je s KSČ pojil například odpor vůči pokusu o restauraci monarchie v Uhrách – zde byla dle slov jejího předsedy strana povinná demaskovat cizí stanoviska, která se shodovala s komunistickými, jako sloužící nesprávnému cíli.

Otázky ohledně recepce zahraničních událostí zaujímají v činnosti výkonného výboru okrajové místo, neboť hlavním problémem, který strana řešila, byl její podzimní slučovací sjezd. Sama zahraniční události nevyhledávala, a pokud k nim zaujímala nějaká stanoviska, tak to bylo v případech, kdy jí svým charakterem přímo „spadly do klína“. Kromě uherského

puče se během roku 1921 odehrála, zejména v Itálii, celá řada událostí pro evropský komunismus velmi významných, ty však strana hlouběji nereflektovala.

Případ italského fašismu

Nejzásadnějším milníkem roku 1922 jsou italské události, které kořenily i v letech předcházejících, avšak teprve v říjnu tohoto roku došlo k jejich eskalaci a konečnému rozřešení italské vnitřní otázky. V tomto procesu byla také velmi silně interesována místní Komunistická strana Itálie, spolu s dalšími socialistickými a levicovými proudy, je tudíž logické domnívat se, že měl pro KSČ prvořadý význam.³⁸

Kořeny italské krize sahají až bezprostředně ke konci první světové války, nemohly být ovšem KSČ nijak reflektovány, neboť se odehrávaly ještě před jejím založením (přesto je dozajista vnímala tzv. marxistická frakce sociální demokracie, která nakonec zformovala komunistickou stranu). Abychom však pochopili děje pozdější, musíme ty předchozí popsat alespoň v základních konturách.

Situace Itálie po válce nebyla zdaleka radostná. Proti územním ziskům na Rakousku (hlavně oblasti okolo Tridentu a Terstu) stálo 600 000 padlých vojáků a zejména neutěšená hospodářská situace země, která kladla před obyvatele otázku po smyslu celého dlouhého a krvavého konfliktu, na jehož konci se většina obyvatelstva neměla o nic lépe než na začátku, ba spíše naopak. Pro tento stav italské společnosti bezprostředně po válce se vžil termín „zmrzačené vítězství“, neboť nejlépe vystihuje náladu většiny obyvatelstva.³⁹

. V létě ochromila výrobu generální stávkou, která byla kromě jiného i vyjádřením sympatií se sovětským Ruskem. Listopadové volby vyhráli s přehledem socialisté a vládní špičky utrpěly téměř hotový debakl. Zejména severní průmyslové oblasti a zemědělci okolo Pádu projeví nejvíce sympatií nastupující levici.

Socialisté, ačkoliv zvítězili, nesestavili vládu, a navíc se museli potýkat s vážnými vnitřními problémy ve straně. Největší zastoupení v ní měly dva proudy; maximalistický, prosazující co nejrychlejší nástup na cestu proletářské revoluce, a reformistický, směřující spíše k sociálnímu demokratismu a ke kooperaci s vládoucí třídou. Nejaktivnějšími socialisty byla skupina okolo Antonia Gramsciho, sdružená v listu *L'Ordine Nuovo*. Ten se stal také hlavním propagátorem nového prostředku boje – továrních rad, které vyhlásily

³⁸ K italským dějinám tohoto období obecně např. PROCACCI Giuliano: *Dějiny Itálie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997. KILLINGER, Charles L.: *The History of Italy*, Greenwood Press, Westport 2002.

K tématice česko-italských vztahů HOUSKA, Ondřej: *Praha proti Římu. Československo-italské vztahy v letech 1922-1929*, FF UK, Praha 2011. K dějinám komunistické strany Itálie *Dějiny komunistické strany Itálie*, Svoboda, Praha 1952.

³⁹ Viz PROCACCI Giuliano: *Dějiny Itálie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997, kap. 17.

v dubnu 1920 generální stávku, avšak ze souboje se svazem průmyslníků vyšly poraženy. Situace se opakovala ještě jednou, nicméně s obdobným výsledkem, což vedlo ke krizi v italské socialistické straně, z níž se v lednu 1921 vydělila nová *Parti Comunista d'Italia*, (PCI).

Celá italská situace dostala nové barvy k podzimu 1922, což je období, kterému hodláme věnovat pozornost. Během předchozích dvou let zaznamenalo raketový nárůst popularity fašistické hnutí Benita Mussoliniho, které se ještě roku 1919 potácelo na okraji nezájmu a sám Duce se podle vzpomínek pamětníků rozhodoval, zda svou politickou kariéru definitivně neukončit a nevěnovat se raději letectví nebo angažmá v divadle, které bylo jeho životní vášní. O tři léta později však přebíral politickou iniciativu od socialistů, kteří navíc právě v říjnu 1922 procházeli další vnitrostranickou krizí; po další neúspěšné generální stávce v srpnu 1922 se na sjezdu socialistické strany 8. října odštěpila početná sekce maximalistů pod vedením Serratiho, a připojila se k PCI. Ta dlouhodobě odmítala uznat vzrůstající se fašismus jako svébytný politický subjekt a označovala ho jen za odnož vládnoucí buržoasie.

Mussolini mezitím připravoval převzetí moci, ke kterému došlo po slavném pochodu černých košil na Řím. Jejich gardy vstoupily do hlavního města 30. října 1922, o dva dny dříve podala demisi vláda Luigiho Facty a fašisté se chopili moci ve státě.

Kominternu věnovala celému vývoji velkou pozornost, němečtí a francouzští komunisté dokonce v březnu 1923 uspořádali ve Frankfurtu nad Mohanem mezinárodní konferenci o fašismu. K zásadní změně interpretace italského vývoje došlo už na V. kongresu Internacionály v listopadu a prosinci 1922, kde byla fašismu přiznána svébytnost v málo přehledném zástupu antirevolučních sil kapitalismu a v následné debatě mu byly přiřknuty i základní konstitutivní prvky jako masovost, od ní se odvíjející poukaz na sociální zabezpečení, zároveň ale důraz na konzervativní hodnoty. Zejména německá komunistka Clara Zetkinová zdůrazňovala nutnost spojení levicových sil v boji proti nově nastupujícím nacionalistickým vlnám, vedení Kominterny však zaujalo k myšlence úzké spolupráce se sociální demokracií odmítavý postoj a namísto ní prosazovalo velmi vágně formulovanou teorii o „jednotné frontě“, která připouštěla mezistranickou kooperaci jen ve výjimečných případech, vždy ad hoc a hlavně „zdola“.

„Kromě využívání sociální demokracie přichází buržoasie v kritických okamžicích a za určitých podmínek také s fašistickým režimem, (...) [který] využívá při otřesech kapitalistického hospodářského zřízení a zvláště při objektivních a subjektivních okolnostech nespokojenosti drobné a střední městské i vesnické buržoasie

*a dokonce i určitých vrstev deklasovaných proletářů k vyvolání reakčního masového hnutí, aby zabránila rozvoji revoluce. (...) Ideologie třídní spolupráce, která je oficiální ideologií sociální demokracie, má mnoho styčných bodů s ideologií fašismu. Zárodky fašistických metod, kterých je používáno proti revolučnímu dělnickému hnutí, vyskytují se jak v praxi mnoha sociálnědemokratických stran, tak i v praxi reformistické odborové byrokracie.*⁴⁰

Vidíme, že případ italského fašismu byl pro Kominternu hlavně příležitostí, jak přeformulovat svůj vztah k sociální demokracii, neboť to byla právě (ne)spolupráce s ní, která v očích mnohých zavinila jeho nástup v Itálii.

Pozornosti neunikl ani fakt, že sám fašismus oslovoval velké masy lidí mimo jiné i díky svému silnému sociálnímu tónu.

*Fašismus šel dokonce tak daleko, že obětoval podružné zájmy měšťáctva všeobecným cílům veškeré buržoazie. Tak např. svými odborovými organizacemi donutil zaměstnavatele, aby vypláceli dělníkům vyšší mzdy. Ideologickým podkladem jest fašistickým odborovým organizacím národ – vlast. Ale za tím se skrývají zájmy měšťáctva.*⁴¹

Nyní se podívejme na to, jak moc se KSČ italským událostem věnovala a jaké z nich vyvozovala závěry. Ze zpráv z jednání Výkonného výboru strany je zřejmé, že vedení KSČ se událostmi v Itálii vůbec nezabývalo, a to ani ve formě obecných rezolucí nebo letákových prohlášení, jako tomu bylo o rok dříve v případě návratu excísaře Karla I. do Uher. Není jim věnován jediný dokument, z produkce výboru vzešlý, ani sebemenší zmínka v žádné z dochovaných stranických debat.

Pro tento nezájem se nabízí jednoduché vysvětlení. Rok po slučovacím sjezdu procházela KSČ první vnitřní krizí, která zcela zaměstnala všechny její organizační síly. Krátce po svém ustavení a definitivní odluce od československé sociální demokracie totiž musela řešit velmi ožehavou otázku, zda mají její členové zůstat členy socialistických odborových svazů, ačkoliv mezi oběma stranami je jasně deklarované nepřátelství. Výkonný výbor během zimních měsíců nezaujal k této otázce žádné zásadní stanovisko, až rezoluce ROI (Revoluční odborové internacionály) z Moskvy ze dne 1.1. 1922 rozhodla v souladu

⁴⁰ *Za bolševickou orientaci KSČ, sborník dokumentů k I. svazku Spisů Klementa Gottwalda*, SNPL, Praha 1954, s. 111-112 (These VI. Kongresu Komunistické Internacionály).

⁴¹ Referát Bordigy na IV. sjezdu Kominterny, přetištěno v Rudém Právu č. 291, 13. prosince 1922.

s nově přijatou taktikou jednotné fronty se sociální demokracií nedrobit odborové hnutí a zůstat ve svazku se sociálnědemokratickými odboráři.⁴² Proti rozhodnutí z Moskvy nebylo v této otázce odvolání, přesto komunističtí členové odborového Svazu zemědělců odmítali po určitou dobu platit členské příspěvky, což vyvolalo další tenze mezi Prahou a Moskvou. Pro urovnání situace svolala KSČ na jaře 1922 říšskou konferenci strany, na níž se přihlásila k rozhodnutí ROI o odborové jednotě a EKI o jednotné frontě, nicméně nálada ve straně zůstávala stále napjatá; například člen užšího Výkonného výboru Jílek, který předtím stanovisku EKI oponoval, trvale předstíral nemoc a nedocházel na jeho jednání, přesto však vycestoval na pozvání Internacionály do Moskvy. Spolu s Bolenem a Štuncem tak vytvořil menší názorovou enklávu ve vedení KSČ, kterou její odpůrci nazvali jako „opoziční“ a i z dalších důvodů jí na říšské konferenci 24. září 1922 vyloučili. To se však nelíbilo Exekutivě Kominterny, která vedla po celé podzimní a zimní měsíce roku 1922 s KSČ vyostřenou debatu, na jejímž konci museli být na přímý rozkaz Zinovjeva vyloučení členové přijati zpátky do KSČ.⁴³

V ovzduší prvního vnitřního rozkolu, který československé komunisty potkal, se odehrávaly i (kontra)revoluční události v Itálii, na jejichž sledování VV KSČ neměl energii a čas. Strana však vývoj na apeninském poloostrově reflektovala, a to v denním tisku⁴⁴. Zejména probíhající sjezd Italské socialistické strany se těšil velké pozornosti, Rudé Právo o něm informovalo veřejnost pravidelně v kratších či delších glosách, které se však omezovaly na popis průběhu jednání, bez hlubší politické analýzy, jen s ojedinělými paralelami k domácímu vývoji. Zopakujme, že na sjezdu došlo k odštěpení marxistické části tzv. maximalistů pod Serratiho vedením a jejich následnému připojení k PCI.

„Velká většina sjezdu stojí za maximalisty. Svědčí to o silné orientaci mas nalevo (...) vývoj událostí žene revoluční dělnictvo i v italské straně socialistické na půdu třídního boje spolu s komunisty. Tento očistný proces v italské straně socialistické je poučný i pro nás. I u nás dělnictvo ve stranách socialistických neujde tomuto procesu, jako mu neujde nynější spojená Sociálně demokratická strana německá.“⁴⁵

Opět se zde setkáváme s tím, co jsme konstatovali při pohledu na hodnocení fašismu z úst Internacionály: zahraniční vývoj není v tomto pojetí ani tak svébytnou problematikou,

⁴² Viz *Výroční zpráva VV KSČ 1921/1922* In: Národní archiv, fond 1480/0/1 „KSČ - ÚV 1921-1945 – AÚML 19/5, Aj. 16.

⁴³ Korespondence mezi EKI a KSČ viz tamtéž.

⁴⁴ O problematice používání tohoto pramene viz. kapitola *Význam periodik pro formulování stranické politiky*.

⁴⁵ Rudé Právo č. 234, 6.10. 1922.

jako spíš ideálním nástrojem pro paralely k domácímu prostředí. Zcela otevřeně se o tom hovoří na stránkách Rudého Práva v jiné ze statí Itálii se věnujících:

„Tak zvaná italská strana socialistická pro velkou podobu se stranou sociálnědemokratickou je pro nás jedním z nejzajímavějších útvarů v historii socialismu. Sledovat dějiny socialistických stran domácích i cizích nemá jen význam čistě teoretický – to je živá historie, na níž lze se učit hned, neboť rychlost tempa, s níž se dějiny vyvíjejí, koriguje omyly a nálady často rychleji, než bychom tušili.“⁴⁶

Co se Serratiho maximalistické skupiny týče, autor článku (nepodepsán, jako ostatně většinou v RP, pravděpodobně z bezpečnostních důvodů) zcela správně předpovídá brzké sloučení s komunistickou stranou, neboť „...nedá se ani dobře mysliti, že by tato levice po rozštěpení strany žila dále jako samostatná strana; musí a chce hledati připojení ke komunistické straně italské.“⁴⁷ Vývoj všech socialistických stran, které stojí na pomezí mezi komunisty a sociálními demokraty, je tak chápán jako nevyhnutelný proces štěpení na jednu či druhou stranu.

„Vývoj dělnických stran prožívá všude svůj historický vývoj k jednotné frontě proletariátu. Dělnické hnutí nemůže mít jiného programu mimo marxismus, poněvadž jiného není a oddálení se od něho a koalování se se živly buržoasními a reformistickými nevede jinam, než k oportunistu, k naprosté bezzásadovosti, jejíž typickým příkladem je u nás nynější pravičácká sociální demokracie.“⁴⁸

Přes toto jasně formulované stanovisko vůči vývoji v Italské socialistické straně není rovnocenně hodnocená československá socialistická strana, coby paralela k Italské socialistické straně (ve smyslu politického kompromisu mezi levicovým radikalismem a reformismem). Autor pro její bližší analýzu odkazuje čtenáře na „na výsost pozoruhodný článek profesora Nejedlého v posledním čísle Varu“, který problém domácích socialistů hodnověrně osvětluje a je přitom „logicky naprosto pevný.“

Zmiňovaný článek Zdeňka Nejedlého v jím řízeném a vydávaném listu Var se skutečně obsáhle věnuje politice Československé socialistické strany za posledních několik let a poukazuje zejména na její „obojakost“, neboli na neustálé pendlování mezi oběma póly levého politického spektra, tj. mezi radikalismem (jednotnou frontou) a reformismem.

⁴⁶ Rudé Právo, č. 235, 7.10 1922.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

„Poměr k jednotné frontě dán jest proto u každého tím, jak upřímně touží po vítězství vrstvy pracující nad vrstvou kapitalistickou. Kdo necítí, že jedině toto vítězství může zachránit lidstvo před úplným zbahněním, neb dokonce kdo má zájem na kompromisním kolísání mezi oběma třídami, ten ovšem bude jednotnou frontu odmítati, poněvadž fronta je boj a boj vylučuje všechno kolísání a kompromisování. Proto také tato otázka tak těžce doléhá na ty jednotlivce i strany, kteří své postavení založili právě na takovémto sociálním oportunismu.“⁴⁹

Analýzou projevů socialistických představitelů (zejména Františky Zemínové) zdůrazňuje, že v roce 1918 byla celá strana nadšeně pro ruskou revoluci, zatímco dnes zastává důsledně oportunistická buržoasní stanoviska sociální demokracie. Zejména v době revolučních evropských událostí se však právě ona stává důležitým jazyčkem na vahách vnitřní československé politiky.

(...) na ní záleží nejvíce, jaké stanovisko zaujme: podepře-li reakci, chránící své zájmy vlasteneckými frázemi, nebo půjde-li za opravdu vlasteneckými, protože lidovými zájmy, za ideami socialismu.⁵⁰

Ponechme nyní stranou Nejedlého apel na „opravdové vlastenectví“, které se tak liší od oficiálních stanovisek Kominterny. Nejedlý uzavírá svou stat' konstatováním, že československá socialistická strana si bude během stále se zostřujícího konfliktu mezi reformisty a radikály muset vybrat, na kterou stranu barikády se postaví. Otázku italského fašismu však nereflektuje vůbec, věnuje se jen a jen vývoji v italské socialistické straně – i to dokazuje, jakého hrubého podcenění nepřítele se v tomto případě celé komunistické hnutí dopustilo. Časopis Var nepodléhal přímo oficiální politice KSČ a mohl tak suplovat jakousi jinou variantu českého komunismu, přesto v tomto ohledu nepředstavuje výjimku.

Podívejme se nyní na to, jak komunistický tisk reagoval přímo na převzetí moci fašisty na konci října. Zcela v kominternovském duchu zdůrazňovala roli sociální demokracie, která měla svým reformismem, který tříštil opoziční síly, dopomoci Mussolinimu k moci:

„Fašistická revoluce v Itálii je krutým poučením všemu proletariátu a zároveň strašlivým odsouzením oné sociálně demokratické politiky, která, jsouc zařízena na koaliční spolupráci s buržoazií, nejen vpadá přímo bojujícímu proletariátu v týl, ale také nepřímo prokazuje buržoazii neocenitelné služby tím, že, oslabujíc bojovnou vůli

⁴⁹ Var, č. 18, roč. 1, 1922

⁵⁰ Tamtéž

proletariátu, dává buržoazii možnost, aby zorganizovala nejpustší bílý teror a nastolila pak, když se cítí dostatečně silnou, diktaturu buržoazie.“⁵¹

Z výše citovaného přímo vyplývá i to, co je dále několikrát zdůrazněno; totiž že fašismus je diktaturou *buržoasní*, dokonce spíše jejím přímým nástrojem, jakýmsi bojovým hrotem, který teprve obnažuje opravdové požadavky a program vládnoucí třídy v celé nahotě. Fašismus funguje coby zbraň, úderná formace, kterou před sebou tlačí zlovolně se smějící buržoa. Zdůrazněn je i paradox, že k takto nešťastnému vývoji došlo v Itálii, která ještě před rokem skýtala naději stát se první evropskou sovětskou republikou.

Sociální demokracie bude nyní trpce platit za svůj oportunistický postoj, neboť je to právě ona, na kterou jako na první dopadne fašistický úder, jak ostatně později ukázal sám Duce.

„Mussolini prohlašuje nyní politiku silné ruky hlavně proti sociální demokracii a případným „bolševickým nebezpečím“. Pochopí nyní sociální demokraté, čsl. socialisté a jak se ti všichni reformisté v různých zemích jmenují, že jen jednotná fronta všeho proletariátu, jeho bojovná vůle a síla může včas zabránit podobným koncům i jinde?“⁵²

Na adresu reformistů jinde autor připomíná, že sám Mussolini je bývalým sociálním demokratem, který ovšem pochopil, že cesta za prosazením třídních zájmů buržoasie vede snáze přes zdůrazňování nacionální struny. *„Krátke řečeno, jest Mussolini jakási sloučenina Franty Soukupa s doktorem Kramářem*“⁵³, uzavírá škodolibě.

Tentýž autor předestírá v krátké noticce budoucnost fašismu, kterému prorokuje rychlý a bolestivý konec.

„(...) naše měšťácké listy se olizují radostí, že fašisté ovládli situaci v Itálii. Podaří se jim rychlá obnova kapitalistického řádu? Na to nutno počkat. Převzav odpovědnost, způsobí fašism brzy rozčarování. Necht' je zatím rozpuštěna komunistická strana, její budoucnost jest zaručena.“⁵⁴

Poslední věta o budoucnosti komunistického hnutí je již několikátým smutným dokladem lehkomyšlnosti, které se zde celá evropská levice dopustila ve své neochvějné víře v dějinnou nutnost proletářské revoluce; obdobné prognózy zaznívaly z úst naprosté většiny

⁵¹ Rudé Právo č. 254, 31. října 1922.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Večerník Rudého Práva č. 247, 31. 10 1922.

⁵⁴ Tamtéž.

příslušníků Třetí Internacionály. Jejich pomýlenost nejlépe shrnuje Bordigova věta ze závěru referátu na IV. sjezdu Kominterny: „*Dopustili jsme se sice omylů, ale naše chování dokázalo, že nám vážných výčitek činiti nemožno.*“⁵⁵

Věrní přísloví o tom, že příklady táhnou, doplnili redaktoři Rudého Práva své zprávy a glosy několika autentickými příběhy italských komunistů, kteří se stali oběťmi nastupujícího fašistického teroru a dokládali tak mimoústavnost celého nově nastoleného režimu. Nemáme o tom důkazy, nicméně lze se nám domnívat, že v reakci na tyto články se snesla na hlavu deníku kritika z farizejství s poukazem na to, že samotní bolševici při uchopování moci používali obdobných metod. Soudíme tak z náhlého nárůstu apologetik říjnové revoluce, které obhajují bolševický koncept oproti konceptu italskému a vysvětlují jejich vzájemný rozdíl z bolševických ideových pozic – sotva by se pravděpodobně našel v redakci někdo, kdo by dobrovolně a o své vůli upozorňoval na nebezpečnou podobnost autoritativních praktik obou režimů. Argumentace se opírá o rozdílné zacílení obou převratů s poukazem na konečné cíle obou hnutí, jež jsou diametrálně odlišné.

*„Bolševici v Rusku rozehnali ústavodárné shromáždění. Ale oni byli k moci povýšeni obrovskou většinou v sovětech (rad dělníků, sedláků a vojáků), které od první revoluce zastávaly úkol parlamentu a které představují pravou demokracii pracujícího lidu (...) Bolševici zavrhnou měšťácký parlamentarismus, ale zachovávají ústavu sovětskou a opírají se o většinu v sovětech, volených všemi užitečně pracujícími lidmi.“*⁵⁶

Autor dále poukazuje například na to, že Mussolini po svém nástupu zrušil zákon o osmihodinové pracovní době, čímž dokazuje protilidové zaměření jeho vlády. Dokládá navíc, že „měšťáctí demokraté“, kteří se tolik rozhořčovali nad rozehnáním ústavodárného sněmu v Rusku a kteří sledují linii „*parlamentního kretenismu*“ (cit. Šmeral), nyní pokrytecky vítají a vynášejí nově zrozeného mesiáše evropské buržoasie.

Nechybí ovšem ani hlasy, které tvrdí, že úspěšný průběh fašistické revoluce by se mohl stát příkladem do budoucna pro obdobné pokusy zleva. „*Fašisté ukázali světu, co znamená přísná vojenská organizace politické strany a co v revolučním boji znamená iniciativa. V této věci se od fašistů možno učit...*“⁵⁷ Rozpor s předchozími stížnostmi je zřejmý; komunisté se zde pohybovali ve zvláštní schizofrenní situaci, kdy na jednu stranu odsuzovali cokoliv s fašismem spojené jako vedoucí v konečném důsledku k zotročení

⁵⁵ Přetištěno v Rudém Právu č. 291, 13. prosince 1922.

⁵⁶ Večerník Rudého Práva č. 261, 17. listopadu 1922..

⁵⁷ Rudé Právo č. 255, 1. listopadu 1922

pracujících mas buržoasií, která si jen upevňuje své pozice, na druhou stranu u nich nechyběl obdiv k bezvadně zvládnutému puči, kterého oni sami v předchozích pěti letech nebyli nikde v Evropě schopni dosáhnout.

Sám pojem „fašismus“ brzy přešel do komunistického slovníku a stal se jeho nepostradatelnou součástí, která se hodila zejména při pranýřování politických oponentů. Ještě před rokem 1927, kdy Kominternu oficiálně vyhlásila taktiku „třída proti třídě“, která stála na pojetí sociální demokracie jakožto křídla fašismu, a kdy se tedy tento pojem stal pro komunistické strany oficiálně adjektivem používaným v souvislosti s reformismem, se v KSČ vedla debata o „domácím fašismu“ a o jeho nebezpečí pro vývoj v ČSR. Obsáhlejší příspěvek mu věnoval předseda Šmeral už na druhém stranickém sjezdu na podzim 1924, tedy téměř přesně dva roky po Mussoliniho nástupu k moci, a vyplývá z něj náhlé zvýšení pozornosti, kterou KSČ problému fašismu věnovala, neb, jak vyplývá z následující ukázky, neváhala proti němu mobilizovat všechny svoje síly, včetně sítě svých agentů v armádě ČSR.

„(...) stejně konkrétně jako máme před sebou možnost dělnické a rolnické vlády, musíme se připravovat na eventualitu fašismu.(...) Za nezbytné považují, abychom plnou parou stupňovali ideologickou přípravu boje proti fašismu. (...) Tisk strany, letáky, tovární schůze musí se možností fašismu zabývat. Musíme mobilizovat mládež. Musíme správně také z českého hlediska chovat se k otázce národnostní. Musíme se vážně starat o požadavky těch vrstev, ve kterých fašismus chce rekrutovat. (...) Důležitými v tomto boji mají se stát závodní výbory. (...) S otázkou fašismu souvisí i náš vliv ve vojsku.“⁵⁸

Kromě navrhované strategie boje proti reakčním tendencím ve společnosti se také Šmeral snaží načrtnout mapu domácího fašismu, a to zejména ve vztahu k legionářské obci, která na první pohled představuje první enklávu, která by k němu mohla mít sympatie. V legionářích vidí Šmeral nemalý příslib do budoucna a spoléhá hlavně na jejich rozčarování z panujících poměrů v buržoasní republice:

„Je to šedesát tisíc lidí, kteří mají vojenské zkušenosti, kteří viděli svět, kteří viděli Rusko, kteří byli dále než v české kaluži. Tito lidé, kteří prošli válkou, revolucí, Sibiří, nejsou obtíženi tolik demokratickým kretenismem jako šosáci z tohoto prostředí. Jsou to většinou chudí lidé. Chudý člověk, který se dotkl ruské revoluce, byť i

⁵⁸ Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10 – 4.11 1924, Nakladatelství Svoboda, Praha 1983, I. vydání, s. 110-111.

v nevědomosti byl zavlčen na druhou stranu barikády, dostal tím nezrušitelné znamení. Česká buržoasie doufala, že si z legionářů udělá janičáře fašismu. Já jsem však přesvědčen, že [legionáře] správným postupem (...) můžeme získat pro vzpouru po bok proletariátu, jehož diktatura jediná může dovést 28. říjen v Československu.“⁵⁹

Obec legionářská je podle Šmerala konfrontována se zradou svých ideálů, za něž bojovala, a byv zklamána z ustaveného buržoasně-kapitalistického režimu, stojí uprostřed „s rozdvojeným srdcem mezi revolucí a fašismem“ coby řešeními své ideové frustrace. Právě těmto kolísajícím bojovníkům má být adresována plamenná Šmeralova výzva k připojení se k proletářské jednotné frontě a k boji za světovou revoluci.

Nebudeme se více zdržovat u úlohy „domácího fašismu“ pro politiku KSČ, neboť toto téma nás zajímá pouze zprostředkovaně. Dodejme ještě, že ani v debatách na půdě Poslanecké sněmovny nebo Senátu nezaznělo v kritických dnech z úst komunistických poslanců nic zásadního, co by měnilo náš dosavadní pohled na tuto otázku. K úplnosti postačí, že několik týdnů před konáním druhého sjezdu strany, na němž zazněl výše citovaný referát, projednávalo několik sněmovních a senátních výborů prodloužení obchodní smlouvy s Itálií. Ta byla uzavřena ještě v roce 1921, a byla na doporučení komisi přijata, proti čemuž neprotestovali ani členové sněmovního zahraničního výboru za KSČ J. Bubník, J. Haken a T. Koutný.⁶⁰

Shrňme tedy, jakým způsobem KSČ reflektovala dění v Itálii v poslední čtvrtině roku 1922. Ačkoliv se jednalo o události prvořadého významu, zejména v návaznosti na předchozí neúspěšná socialistická povstání na severu země, strana je z propagandistického hlediska nikterak neuchopila a v zaujímání svých postojů zůstala pasivní. Právě v té době procházela první vážnější vnitřní krizí, při níž se dokonce dostala do konfliktu s Exekutivou Kominterny, aby se jí vzápětí bezpodmínečně podvolila. Nepodnikla žádnou osvětovou akci, nevydala žádnou informační publikaci, nebyla dokonce ani aktivní na půdě sněmovny nebo senátu, s pojmem fašismu začala operovat až o několik měsíců později.

Rudé Právo věnovalo značnou pozornost rozpadu italské socialistické strany, v němž vidělo příslib do budoucna pro obdobný domácí vývoj. Analýza Zdeňka Nejedlého, který představuje ne zcela ortodoxního komunistu-intelektuála se silným národním akcentem, se

⁵⁹ Tamtéž, s. 111

⁶⁰ Viz. Sněmovní tisk č. 4839 zahraničního výboru z 10. 9 1924, Archiv PSP ČR

snaží dokázat, že je objektivně nutné, aby strany, stojící mezi radikalismem a reformismem, postihl obdobný osud. Je zajímavé že v této své tehdy velmi aktuální studii zcela pomíjí existenci fašismu a jeho vliv na italskou vnitřní politiku. Podceňování tohoto nebezpečí je ostatně hlavním rysem, který nalézáme jak v materiálech československých komunistů, tak u jejich nadřízených v Moskvě. Italské Mussoliniho tažení za mocí nebylo vnímáno jako porážka, ale jen jako odbočka na nevyhnutelné cestě za socialismem, který dříve či později musí zvítězit. Komunisté, následovníci historické pravdy, se tak nedopustili žádné podstatnější chyby a je jen otázkou času, kdy jim dějiny dají za pravdu; kdo naopak zcela zklamal, byla sociální demokracie, která svým obojakým postojem vůči fašistickému režimu napomohla jeho dočasné legitimizaci v očích některých váhavých jedinců a v klíčových chvílích mu tak umetla cestu k moci, zejména proto, že ve shodě s ním i ona je jen nástrojem, kterým si buržoasie snaží osedlat pracující masy ku svému prospěchu.

Sepjetí buržoasie a fašismu je dokládáno i smířlivým přijetím, kterého se Mussolinimu z většiny starého kontinentu dostalo; v pozdějších letech budou do škatulky fašismu přibaleni k ostatním reakčním silám i všichni sociální demokraté.

Bezprostředně po italském převratu nikdo z komunistů nepochyboval, že brzy se potenciál nového režimu vyčerpá a ten bude v další revoluci odsunut na smetiště dějin; stejný postoj zaujala většina i o jedenáct let později při nástupu Hitlera v Německu. Přesto však lze v jejím postoji detekovat i určitou míru závisti nad úspěšně provedeným pučem, na který všichni levicoví revolucionáři v Evropě marně čekali už bezmála pět let.

Mezinárodní rudá pomoc

Organizace Mezinárodní Rudé pomoci (dále MRP, taktéž Mezinárodní dělnická pomoc) byla významnou složkou nadnárodní komunikace a spolupráce evropských komunistických stran, a proto ji v našem výzkumu nelze opomenout. Její počátky se datují až do závěru námi sledovaného období, tj. do roku 1925, alespoň pokud se jedná o Československo; rozhodnutí o zakládání těchto poboček padlo totiž už na IV. kongresu Kominterny v Petrohradě a Moskvě během listopadu 1922. Během následujícího roku se vytvořily pobočky MRP ve většině evropských států, s výjimkou ČSR, kde oficiálně zahájila svou činnost až k 1. lednu 1925. Skutečné důvody této prodlevy neznáme, v dobových materiálech KSČ nacházíme pouze obecné formulace o „přeslechnutí výzvy světového proletariátu“, konkrétního se však nedozvídáme nic. Jedno z možných vysvětlení se týká druhého sjezdu KSČ, který se konal na podzim 1924, a na němž bylo o založení československé pobočky MRP rozhodnuto – ve hře by mohlo být tvrdší prosazení sovětského kurzu uvnitř posjezdové strany. Souvislost mezi těmito dvěma událostmi je zřejmá, nicméně konkrétní kauzalita je obestřena tajemstvím.

K účelu MRP říká oficiální rezoluce ze třetího sjezdu strany toto:

„Oběti bílého teroru a kapitalistické bestie justiční, příslušníci a členové rodin revolucionářů, kteří jsou v zajetí buržoasie, nesmějí být vydáni napospas svému osudu. My, kteří se dosud těšíme kapitalistické „svobodě“, máme povinnost poskytnout obětem bílého teroru organizovanou pomoc bratrskou.“⁶¹

Z výše uvedeného citátu je jasně patrné internacionální zaměření celé organizace, zdůrazňuje se pomoc dělnickým obětem teroru, kteří využívají výhod parlamentní demokracie; jak ale brzy uvidíme, v praxi spočívalo hlavní těžiště činnosti organizace doma, kde navazovala na činnost dosavadního Vězeňského výboru strany. Už v úvodní rezoluci se mezi hlavní úkoly nově zřizovaných krajských výborů MRP mimo jiné počítá

„...udržovat nejužší spojení s místními výbory a spravovat peněžní příspěvky od nich došlé, a s ústředím MRP vyúčtovávat příjmy a vydání, provádět sbírky pro zatčené a jejich příslušníky v krajském měřítku...“⁶²

⁶¹ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9 – 28.9 1925, Nakladatelství Svoboda, Praha 1967, s. 284.

⁶² Tamtéž, s. 285.

Z toho plyne jasné rozdělení funkcí mezi ústředí MRP a jeho regionální pobočky – námi sledovaná mezinárodní pomoc spadala jednoznačně do kompetence centra a je tudíž dobře dohledatelná, na rozdíl od dílčích a kvantitativně (co do objemu peněz) méně významných akcí regionálních, které byly navíc, jak vidíme, zaměřeny téměř výhradně na domácí „oběti bílého teroru“.

Pro naše účely prozkoumáme činnost MRP za léta 1924 a 1925, ještě předtím se ale zastavíme u vnitřní struktury československé Mezinárodní rudé pomoci. Dle instrukcí z Moskvy měla být MRP organizačně naprosto nezávislá na KSČ, stejně jako tomu bylo v ostatních zemích; v praxi byla ale s realizací tohoto požadavky velká potíž, jak dokládají četné stížnosti na malou ochotu některých krajů se do projektu zapojit. Ve zprávě MRP k třetímu sjezdu si referující doslova stěžuje, že...

„...jen v kraji pražském, libereckém, ústeckém, moravsko-šumperském, strakonickém, německobrodském, košickém a odnedávna jihlavském možno mluvit o pracujících organizacích Rudé pomoci. Všecky ostatní kraje znají Rudou pomoc jen tehdy, potřebují-li pomoci. Dotazníky a měsíční zprávy nejsou přes mnohé výzvy mnoha krajů zasilány, takže obraz členů v těchto krajích nelze poskytnout.“⁶³

Základní organizační jednotkou MRP měla být závodní buňka (už jsme viděli, že stejný model se Kominternu snažila poměrně neúspěšně prosadit i ve všech stranických organizacích napříč Evropou), skládající se minimálně ze tří členů (povoleno bylo i zakládání buněk např. v ulicích nebo čtvrtích, ovšem územní princip byl jednoznačně pouze doplňkový). Jim nadřízené bylo krajské vedení MRP, založené dle instrukcí pověřencem strany, který, spolu s jedním dalším, měl „pečovat o to, aby byly vykonávány hlavní úkoly krajského výboru MRP“ – vidíme, že na oficiálně proklamovanou nezávislost organizace rezignovalo vedení KSČ už od samého počátku její existence. Vrcholným orgánem MRP byl Ústřední výbor Mezinárodní rudé pomoci, v němž seděli představitelé ÚV KSČ spolu s dalšími zástupci komunistických organizací, a jeho hlavou byl sekretář/tajemník, který „povede veškerou propagační a organizační práci“⁶⁴, jak se praví v zakládajících dokumentech.

O tom, že hnutí MRP nebylo ani mezi komunisty příliš populární, nejlépe svědčí fakt, že podle rezoluce o jejím založení se stalo členství v této organizaci povinné pro všechny členy KSČ (čímž idea na straně nezávislé organizace dostala poslední smrtelnou ránu).

⁶³ Tamtéž, s. 377.

⁶⁴ Tamtéž, s. 375.

Zároveň byl přijat i článek, podle něhož „je považován za člena, kdo platí čtvrtletně alespoň Kč 1, přičemž každému je volno více známek si nalepiti.“⁶⁵ Navíc se krátce po vzniku MRP začalo houfně propagovat tzv. kolektivní členství, tzn. že se jejími členy stávaly celé velké komunistické organizace a hnutí tak dostalo konečný charakter stranou vyžadované povinné aktivity, namísto původní nezávislé organizace, jakou ve svých prohlášeních požadovala Komunistická internacionála. Podle zprávy o činnosti MRP za rok 1924 přistoupilo k 31. prosinci tohoto roku (tedy ještě před jejím oficiálním založením) k organizaci 234 komunistických skupin a korporací.⁶⁶

Činnost Mezinárodní rudé pomoci si můžeme pracovní rozdělit do tří kategorií; na aktivity domácí ve prospěch československých občanů, na aktivity domácí ve prospěch cizích imigrantů a na aktivity cele se odehrávající v zahraničí. Pokud bychom soudili podle oficiálních prohlášení strany i Kominterny, dospěli bychom k názoru, že hlavní část práce MRP bude zabírat kategorie třetí, totiž aktivity odehrávající se na území cizích států; leč, jak uvidíme, není tomu tak – či spíše není tomu tak zcela.

Domácí aktivity ve prospěch československých občanů zahrnovaly hlavně podporu osob uvězněných za politické přečiny; jejich podpora balíky potravin a šatstva, literaturou a denním tiskem, a právní intervence v jejich prospěch. Ve zprávě MRP ku III. sjezdu strany se praví:

*„Sazba podpor byla ústředím stanovena pro uvězněné 35 Kč měsíčně, jež mohou mu být zaslány ve formě balíčku s potravinami, ženy uvězněných dostávají měsíčně 100 Kč podpory a na každé dítě Kč 50. Počet podporovaných žen a dětí i uvězněných roste stoupající perzekucí den ze dne.“*⁶⁷

Reálnou výši podpory přesně vyčíslit nelze, jednak kvůli chybějícímu porovnání s dobovým spotřebním košem v závislosti na hodnotě měny, a také kvůli neexistenci přesných údajů o zasílaných částkách, na kterou si stěžuje i vedení strany.

Již bylo řečeno, že komunisté se do členství v MRP sami o sobě nijak nehrnuli; to je patrně důvod, proč se KSČ snažila rozvíjet zejména její domácí aktivitu, aby získala organizaci na popularitě. Předmětem diskusí III. sjezdu strany byla tudíž hlavně problematika

⁶⁵ Tamtéž, s. 381.

⁶⁶ Toto vysoké číslo je dáno započítáváním každé regionální odnože velkých organizací zvláště, např. Federace dělnických tělovýchovných jednot je v součtu přítomna patnáctkrát.

⁶⁷ *Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9 – 28.9 1925*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1967, s. 381.

domácí aktivity MRP; Alois Muna ve svém referátu označuje příspěvky pro domácí uvězněné za „naprosto nedostatečné“, dále si stěžuje na pasivitu krajských zástupců ve vybírání příspěvků...tyto marginálie nejsou pro nás důležité, avšak jasně ukazují, že prioritou pro KSČ bylo pozvednutí domácí činnosti Rudé pomoci, nikoliv té mezinárodní. Hlavní pozornost se soustřeďovala na boj proti neochotě členstva zapojovat se do odvážnějších akcí. Sám Muna k tomu říká:

„Persekuce se dá snáze snést, když bude postaráno o oběti. Celá řada žen zrazuje a sráží své muže od činnosti politické. Říkají: „Neplet’ se do ničeho, zavřou tě!“ Když budou vědět, že o jejich muže je postaráno, že se jim poskytne pomoc, pak již bude jiné nadšení pro zápasy a boje, kterým dělnická třída jde vstříc.“⁶⁸

KSČ v porovnání s ostatními evropskými komunistickými stranami vyvíjela poměrně malé množství „skutečně revolučních aktivit“. Zdá se tedy, že organizaci MRP hodlala v budoucnu využít hlavně pro podporu domácích akcí, neboť, ačkoliv zahraniční aktivity MRP rozhodně nechybí (a co do objemu finančních prostředků jsou dokonce významnější než aktivity domácí), její pozornost se upírá téměř výhradně tímto směrem.

Pokud se týče podpory politických imigrantů pobývajících na území ČSR, tak ve sledovaném období nemáme až na několik výjimek o této činnosti žádné relevantní zprávy. Dá se nicméně předpokládat, že v dalších letech se vývoj ubíral i tímto směrem v souvislosti s politickými krizemi v evropských zemích v druhé polovině dvacátých let.

„A kromě toho, že starali jsme se o perzekvované soudruhy, museli jsme se starat o soudruhy, kteří hledají v Československu azyl, jsouce pronásledováni vládami svých států. Nyní počet emigrantů klesl. To je pravda, ale zase přijde vlna nových a můžeme jí čekat, když vidíme persekuci v Maďarsku a jinde.“⁶⁹

V souladu se svým původním posláním sledovala MRP také události v zahraničí a reagovala na ně. Jednou z prvních akcí bylo organizování protestních rezolucí a petic v několika českých krajích jako vyjádření odporu proti „polským katům a bílé smrti v Bulharsku“. Bulharské události rezonovaly mezi komunisty natolik, že do Sofie vyslali delegaci prominentních členů ústředního výboru s hmotnou podporou pro tamní souputníky, akce však skončila fiaskem.

⁶⁸ Tamtéž, s. 214.

⁶⁹ Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9 – 28.9 1925, Nakladatelství Svoboda, Praha 1967, s. 216.

„Do Sofie byla vyslána komise sestávající se ze s. Kreibicha, Švába, Čecha, dr. Sekaniny a Štychové, která měla za úkol opatřiti potravou hladovějící ženy a děti revolučních bojovníků. Ale také toto pomocné dílo nebylo vládou Cankovovou strpěno. Komise byla vypovězena a pod dozorem dopravena přes hranice. Zpráva této komise poskytuje příležitost k poznání brutálního násilí, s kterým je tu dělnictvo potíráno. Vyzvali jsme naše krajské výbory, aby svolaly protestní schůze, na kterých by delegace vypravovala, co zažila.“⁷⁰

Zahraniční události tematizovalo také několik nedochovaných brožurek, vydaných z produkce MRP; většina jich vyšla v němčině, pouze jedna byla přeložena i do českého jazyka - „Die Grösse Solidarität, Dynamit in Siegerland“, vyšlá pod názvem „Velká solidarita“ Z dalších uveďme např. „Was ist und was will die Internationale Rote Hilfe“, „Gegen der weissen Terror“, „Was geht Bulgarien vor“ nebo „Der weisse Tod in Bulgarien“.

Československá Mezinárodní Rudá pomoc se také zapojila do pomoci krizí a inflací postiženému Německu, kam poslala výtěžek jednorázové sbírky, stejně tak jako výdělek z koncertů tzv. „rudého houslisty“ Soermuse, který činil necelých čtyřicet šest tisíc korun. Více dokladů o činnosti MRP, která by směřovala za hranice ČSR, však nemáme, vypadá to tedy, že bulharská expedice a německá sbírka byly na tomto poli ojedinělými vlaštovkami; domácí činnost MRP věnovala mnohem více času a energie a částečně jí dotovala i ze sbírek na zahraničí (viz. dále)

Finanční situace MRP nebyla příliš uspokojivá. Do vínku dostala nepříliš potěšující několikasettisícové manko po vězeňském výboru strany, který se dříve zabýval otázkou ochrany uvězněných osob; to hned od začátku silně podvazovalo možnosti její činnosti – v roce 1924 byla z tohoto důvodu nucena vzít si půjčku u banky (přes 16 000 Kč), aby dorovnala schodek. Srovnáme-li příjmy a výdaje tento rok, zjistíme například, že ačkoliv výtěžek se Soermusových koncertů činil cca 79 000 Kč, do Německa jich dle výroční zprávy odešlo jen 46 000, a pokud započítáme i další částky tam odeslané, vyjde nám rozdíl zhruba 37 000 korun, které sice byly na jeho koncertech po celé republice vybrány, nikdy se však do Německa nedostaly a pravděpodobně byly použity na domácí potřeby organizace – zejména na uhrazení hrozivé pohledávky Všedružbanky ve výši 162 500 Kč. Celkově vybrala MRP na

⁷⁰ Tamtéž, s. 378.

pomoc Německu téměř 250 000 Kčs, avšak za hranice se dostalo jen něco málo přes 63 000 Kč.⁷¹

Mnohem štedřejší byla MRP k podpoře domácí stávky textiláků v Trenčíně, na kterou se vybralo přes 130 000 Kč, tamní komunisté však obdrželi ještě devět tisíc korun navrch. I to dokazuje naši tezi, že KSČ hodlala používat MRP zejména pro posílení svých domácích pozic.

Neutěšená finanční situace byla podnětem ke zkrouhnutí zbytných výdajů, zejména těch na právní ochranu – ta byla od III. sjezdu poskytována jen v nejvážnějších případech (i poté na ní však MRP vynaložila měsíčně v průměru dvacet tisíc korun). Přesto si její zástupci neustále stěžovali na hromady nezaplacených pohledávek, mnohdy i data staršího než půl roku. Kýženou finanční injekci nepřineslo ani zavedení poplatků, neboť za jeden měsíc poslalo jen ze spolkových organizací 338 036 členů dohromady 4662 Kč. Při zmiňovaném nejnižším poplatku 1 Kč čtvrtletně, tedy za tři měsíce, se jedná o asi 4% z předpokládaného poplatkového příjmu, a to za neopodstatněného předpokladu že všichni členové se nachází v nejnižší příjmové kategorii a tudíž mají nejnižší sazbu – tristní platební morálka členů MRP může být v souvislosti s nuceným členstvím v této organizaci. Vpravdě dí Alois Muna na konci svého referátu, že „mnoho nám ještě zůstává v této věci k vykonání.“

⁷¹ Údaje z pokladní zprávy MRP a referátu o jejím hospodaření, viz *Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9 – 28.9 1925*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1967, s. 388.

„Bílý teror“ v Bulharsku

Při našem zkoumání evropských událostí, které mohly v první polovině dvacátých let rozvířít vlnu zájmu mezi českými komunisty, by bylo trestuhodné opomenout bouřlivý vývoj, jakým si v těchto letech prošlo Bulharsko – nejen pro i na tehdejší dobu neobvyklou násilnost a dynamičnost celého konfliktu, ale i z důvodu velké zainteresovanosti celého komunistického hnutí. Celý propletenec se táhne od samého konce první světové války až do poloviny třicátých let (a v širším slova smyslu až do nastolení komunismu po druhé světové válce), pro naše potřeby však bude dostačující, soustředíme-li svou pozornost na období ohraničené jarem 1923 a prosincem 1925.⁷²

Nejprve si stručně připomeňme události a souvislosti, které sledovanému období předcházely. Bulharsko si i po první světové válce udrželo charakter agrárního státu, navíc ho, stejně jako řadu ostatních evropských zemí, zasáhla poválečná hospodářská krize. Dosavadní panovník, car Ferdinand, na nátlak Dohody rezignoval a trůn předal svému synovi Borisovi III., státoprávní uspořádání země však tímto aktem nedoznalo žádných změn. Mezi politickými stranami dominovala silná Bulharská dělnická sociálně-demokratická strana sjednocená (BDSDS) a zejména Bulharský zemědělský lidový svaz (BZLS), jehož předseda Alexandr Stambolijski sestavil po nepřiliš průhledných parlamentních machinacích 21. května 1920 vládu složenou čistě ze zástupců BZLS a nastolil tak tzv. „zemědělský režim“.

Kromě agrárníků a socialistů fungovalo v Bulharsku ještě několik nacionalistických makedonských frakcí, z nichž nejvýznamnější byla tzv. Vnitřní revoluční makedonská organizace (VMRO), která se zasazovala o připojení větší části Makedonie, nyní se nacházející na území Jugoslávie a Řecka, k Bulharsku.

Samotná komunistická strana vznikla v Bulharsku již dva měsíce po založení Internacionály v Moskvě; ve dnech 25.-27. května 1919 se v Sofii konal XXII. sjezd BDSDS, na kterém velká část jejích členů přešla na komunistické pozice a přimkli se k ideji vytvoření

⁷² Více k tématu bulharských dějin v tomto období zejména RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2000; KOLÁŘ, Josef: *K hodnocení postoje Československa k Bulharsku a Jugoslávii mezi dvěma světovými válkami* In: *Práce z dějin slavistiky 17*, Universita Karlova, Praha 1994; KOLÁŘ, Josef: *Malá dohoda a státní převrat v Bulharsku 1923* In: *Slovanské historické studie 22*, 1996; KOLÁŘ, Josef: *Československo-bulharské vztahy v kontextu zahraniční politiky v letech 1918-1938* In: *Antropologie dialogu*, Sofi, Praha 2000. Z prací vydaných před r.1989 např. AMORT, Čestmír: *Šedesát let revoluční strany Bulharska* In: *Slovanský přehled 37*, 1951; AMORT, Čestmír: *Bojová cesta Komunistické strany Bulharska* In: *Slovanský přehled 40*, 1954

socialistické sovětské republiky, jejíž ustavení mělo proběhnout pod hlavičkou nově vzniklé BKS – Bulharské komunistické strany. Jejím předsedou se stal Dimitrij Blagojev, který však pro vysoký věk ve funkci brzy skončil a do čela se probojoval mladý exponent Kominterny Georgi (Jiří) Dimitrov.

Jelikož se Stambolijského režim v zahraniční politice orientoval na spolupráci s mocnostmi Dohody (zejména prostřednictvím Československa a Království SHS), nemohl prosazovat na svých sousedech územní požadavky ve prospěch sjednocení Makedonie. Averze vůči němu rostla nejen mezi makedonskými nacionalisty, ale postupem času i mezi příslušníky armády a vyšší buržoasie. Iniciativu v této chvíli převzali důstojníci z ministerstva zahraničí, kteří pod hlavičkou tzv. Vojenské (oficírské) ligy iniciovali vznik Národní dohody (Naroden Sgovor), která se otevřeně distancovala od Stambolijského politiky. Ten, v obavě z prohry v následujících volbách, prosadil na jaře 1923 zavedení většinového parlamentního systému, čímž chtěl opozici eliminovat, místo toho jí však vyprovokoval k násilné akci. Během 8. a 9. června 1923 pozatýkali a posléze popravili členové opozice (k níž se přidala i VMRO a BDSDS) členy Stambolijského vlády a sestavili si svou vlastní, v jejímž čele stál bývalý profesor Alexandr Cankov. Ta setrvala v čele státu až do začátku roku 1926, kdy byla vystřídána vládou Andreje Ljapačeva.

Materiály, vztahující se k činnosti Ústředního výboru KSČ, nám neposkytují žádné opěrné body pro konstruování postoje KSČ v bulharské vnitropolitické krizi; žádná z jeho schůzí ho neměla na programu. Stejně tak archiv parlamentu ČSR ukazuje, že komunističtí poslanci na jeho půdě aktivně nevystupovali v bulharské věci.

První dohledatelný kontakt mezi KSČ a BKS se datuje ke 4. únoru 1923, kdy na probíhajícím druhém sjezdu KSČ vystoupil i zástupce BKS Vasil Kolarov⁷³ se zdavíci československým komunistům. Připomeňme, že k tomu došlo zhruba čtyři měsíce před výše zmiňovaným převratem v Bulharsku, Kolarovova řeč se však jeho domácích poměrů vůbec netýká – jelikož se jednalo i v pozdějších letech o významného člena aparátu Kominterny, ozývaly se z jeho úst především připomínky ruského vedení k práci KSČ⁷⁴. Na základě tohoto projevu byl následně Kolarov předvolán k výslechu na policii a již 6. února doživotně vypovězen z Československé republiky pro politickou provokaci.

⁷³ Pozdější bulharský premiér v letech 1949-1950

⁷⁴ Řeč Vasil Kolarova viz *Protokol prvního řádného sjezdu KSČ 2.-5. února 1923*, Praha 1923, s. 90-92 (číslování sjezdů není jednotné, jednalo se v pořadí již o třetí sjezd, kterému předcházel sjezd ustavující a slučovací v roce 1921, avšak tento byl prvním tzv. „řádným“ – pozn. V.R.)

Krátce po tomto incidentu proběhly v Bulharsku volby do okresních rad, které se měly nést ve znamení pokusů vládnoucí BZLS o co nejmenší umenšení zisku komunistické strany; alespoň takto líčí tamní poměry článek v Rudém právu, v němž se otevřeně formuluje požadavek BKS k „uskutečnění republiky rad a uskutečnění svazu balkánských národů socialistické federativní republiky rad na Balkáně.“⁷⁵ Článek zdůrazňuje že po proběhlých volbách jsou komunisté po BZLS nejsilnější stranou v zemi a jedinou velkou stranou, stojící proti Národní dohodě, již charakterizuje jako „blok čtyř velkých měšťáckých stran, který za pomoci fašistů, oficírské⁷⁶ ligy a cizího vojska připravuje státní puč.“⁷⁷ Je tedy evidentní, že připravovaný puč z 8. a 9. června 1923 byl pro evropskou komunistickou veřejnost buďto již znám coby hotový plán, anebo se dal předpokládat jako důsledek eskalace domácího napětí.

Dosavadní Stambolijského vláda pochopitelně reagovala na puč odmítavě. Bulharský vyslanec v Praze Rajko Daskalov vydal promptně prohlášení, které otiskuje i Rudé právo, a v němž se snaží vysvětlit příčiny pádu Stambolijského:

*„Převrat je dílem cara Ferdinanda a jeho dynastie, které pomáhala její kamarila, sestávající ze zbytků starých politických stran. Účelem převratu je: 1. návrat Ferdinanda a celé dynastie jeho do Bulharska. (...) Uchvácení Sofie nebylo obtížné. Vláda nikdy neměla podpory v Sofii. Podlost a záludnost nemohly však opanovat venkov, kde je síla zemědělské vlády. (...) Následkem toho občanská válka jest v samém počátku.“*⁷⁸

V popřevratovém zmatku se bývalý ministerský předseda pokusil zformovat vojenský odpor proti povstalcům, ti jej však zadrželi a 14. června bestiálně zavraždili „při pokusu o útěk“. Po všechny první dny převratu zachovávala Bulharská komunistická strana oficiálně neutralitu vůči oběma bojujícím stranám a nepřipojila se ani k Národní dohodě, ani k BZLS. Její oficiální prohlášení k nastalé situaci vyšlo v Rudém právu 16. června a redakce k němu připojila doušku, kde její postoj obhájí jako „přirozený“, neboť „šetří svých sil v zájmu boje za zájmy proletariátu.“

„Stanovisko BKS k převratu: Dělníci a malorolníci! (...) Sesazena jest vláda Stambolijského, která udržovala moc svou násilím a terorem nad širšími dělnickými masami. Sesazena je vláda selské buržoasie, která pomocí demagogie vede za sebou

⁷⁵ Rudé Právo č. 35, 13. února 1923.

⁷⁶ tj. Důstojnické ligy, která stále fungovala i v rámci Národní dohody.

⁷⁷ Rudé Právo č. 35, 13. února 1923.

⁷⁸ Rudé Právo č. 136, 14. června 1923.

značné masy selského lidu. (...) Avšak nová vláda, utvořená pomocí vojenského převratu, přichází, aby zaměnila vojensko-policejní diktaturu selské buržoasie diktaturou městské buržoasie, starých buržoasních stran. (...) Režim, který začíná vojenským převratem a vojenskou diktaturou, nedává žádných záruk, že bude respektovati národních práv a svobod. Proto dělnická třída a pracující rolníci také nemohou a nebudou podporovati novou vládu. (...) [Dělnická třída] musí se sjednotiti a bojovat samostatně na uhájení svých vlastních třídních zájmů a svých politických svobod.“⁷⁹

Stojí za zmínku, že v celém poměrně dlouhém prohlášení není nijak akcentován později jeden z klíčových bodů postoje BKS vůči novému režimu, totiž přítomnost socialistické BDSDS v nové Cankovově vládě a její přímá spolupráce s režimem, který bude brzy postihovat komunisty krvavými represemi. Prvotní stanovisko vůči bulharské revoluci KSČ čerpala z prohlášení neutrality, které vydala BKS, ale jak uvidíme, později byla nucená ho odvolat.

Přes oficiální prohlášení BKS se v praxi velká část jejích členů přidala na stranu BZLS a bojovali proti Cankovovu režimu. Velmi rychle také zasáhla do situace Kominternu, která vyslala do Bulharska Georgi Dimitrova s Vasilem Kolarovem, aby prosadili v BKS nový politický kurs, tj. masovou spolupráci s BZLS a odpor proti Cankovovi. O všech těchto událostech mělo poměrně velký přehled československé vyslanectví v Sofii, které 9. července referovalo ministerstvu zahraničí do Prahy.

„K nové vládě zaujali komunisté vysloveně nepřátelské stanovisko již v den převratu, kdy na mnoha místech spojili se ze zemědělci proti vojsku a občanským formacím.(...) Komise, zkoumající tajný archiv Stambolijského a jeho kabinetu, nalezla mimo jiné dokumenty, dosvědčující blízkost komunistů ke straně zemědělské, též zajímavou instrukci, kterou Stambolijski odeslal za konference Janovské svému soukromému sekretáři Kalačevu, v níž mu ukládá, aby v Pobodě⁸⁰ psal o komunistickém kongresu, tehdy v Sofii zasedajícím, přátelsky, hleděl navázati s komunisty styky organizováním společných večírků atd. a nařizuje, aby s hosty komunisty bylo nakládáno jako s vlastními hosty strany zemědělské.“⁸¹

⁷⁹ Rudé Právo č. 138, 16. června 1923.

⁸⁰ Bulharské noviny.

⁸¹ Důvěrná zpráva vyslanectví ČSR v Sofii zaslaná československému ministerstvu zahraničí z 9. července 1923, Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939, dokument č. 8 Praha 1981.

Dokument svědčí o dlouhodobější spolupráci BZLS s BKS, která je datována až do předchozího roku – je tedy logické, že řadoví členové v duchu této politiky sami od sebe vystoupili proti Cankovovu režimu a de facto tak předběhli stranické ústředí, které muselo po rozhodnutí Kominterny a intervenci Dimitrova a Kolarova svůj netečný postoj přehodnotit. Sám Kolarov tento postoj předejmul ve své řeči 14. června v Moskvě, kdy zdůraznil, že „komunisté v Bulharsku tvořili se zemědělci společnou frontu v agrárních reformách“.⁸²

Depeše ministerstvu zahraničí podrobně popisuje i další události, včetně zadržení poštovní zásilky adresované filiálce komunistické organizace „Osvoboždenie“, která, ačkoliv byla označena nepříliš prozíravě jako mýdlo a hřebíky, obsahovala několik kulometů se zásobami patron, což vedlo k první vlně zatýkání komunistů v hlavním městě. Tyto první protikomunistické represe nadobro pohřbily prvotní ideu netečnosti BKS vůči Cankovovu režimu, kterou navíc odsoudila i Kominternu. Změnu postoje vůči nové bulharské vládě logicky zaznamenaly i sekce Internacionály a podřídily se jí; měsíc po příjezdu pracovníků Kominterny Dimitrova a Kolarova do Bulharska se v Rudém právu objevuje sumární analýza proběhlých událostí s názvem „Poučení z první fašistické vraždy v Praze“ (název odkazuje na vraždu R. Daskalova, viz dále). Zde KSČ vyjasňuje svůj dosud nejednoznačný postoj vůči padlé Stambolijskému vládě.

„Bylo tragickým historickým omylem, že v této zemi, v níž objektivní i subjektivní podmínky jsou již dávno zralé pro vládu dělníků a malozemědělců, chtěl bývalý ministerský předseda Stambolijski vládnout jen pomocí své zemědělské strany, nepřihlížeje k nezbytnosti koordinace s velkou dělnickou stranou, se stranou komunistickou. Když zemědělská strana sama nestačila, (...) začal Stambolijski provozovat diktátorskou politiku, kterou vyvrcholil v letošních jarních volbách do Národního sebrání. A právě tento omyl stal se mu osudovým a vedl k jeho pádu.“⁸³

Zavražděný premiér v tomto pojetí zastává tragickou roli nedorostlého revolucionáře, který, ač reprezentuje i pokrokové síly malých zemědělců, se v rozhodný okamžik vrhne po hlavě zpět do náručí reakce, která mu vrazí nůž přímo do srdce. Pro nás podstatnější je však následující hodnocení dosavadního postupu BKS, které se staví k její politice značně kriticky.

„Neméně tragickou chybou byla osudná neutralita bulharské komunistické strany v zápase zemědělců Stambolijského s fašisticko-buržoasní reakcí. Bylo již Komunistickou Internacionálou poukázáno na těžce napravitelné následky a na neblahý

⁸² Tamtéž.

⁸³ Rudé Právo č. 202, 30. srpna 1923.

význam této chybné taktiky bulharských soudruhů. (...) Osudná chyba bulharských soudruhů patří [však] již minulosti, dnes se dá napravit jen zdvojenou prací a energií, ovšem za mnohem těžších podmínek a z většími obětmi.“⁸⁴

V tomto případě není pochyb, že KSČ se ve svých závěrech celkem bezvýhradně podřídila instrukcím z Moskvy, což je patrné i ze samotného textu. Zajímavým pro nás může být teoretické zdůvodnění chybnosti postoje BKS; v souladu s pojetím revolučního procesu jakožto univerzálně platného vzorce, lišícího se jen v dílčích regionálních znacích, odkazuje autor O.E. Berger (článek je výjimečně podepsán plným jménem) na události ruské říjnové revoluce, která má ukazovat správné řešení obdobného konfliktu, který je podle tohoto pojetí dějin přímo zakódován do dynamiky historického procesu.

„Je znám přímo školní případ z dějin ruské sociální revoluce, když nedlouho před říjnovou revolucí v r. 1917 táhl generál Kornilov v čele důstojnických band (...) na Petrohrad, aby svrhl vládu Kerenského a nastolil vojensko-buržoasní diktaturu. Tehdy ruští bolševici, kteří vedli urputný boj s Kerenským, jako typickým maloměšťákem a exponentem proletariátu škodlivé politiky, pochopili bystře situaci a ze dvou zel volili menší: spojili se s Kerenským proti Kornilovu, zmařili pokus o vojenskou diktaturu a dobyli pak později úplného vítězství (...). Tak se měli zachovati i bulharští soudruzi.“⁸⁵

Přimknutí k BZLS s sebou logicky neslo i definitivní odmítnutí Cankovovy vlády, která je často označována jako „fašistická“. Používání tohoto termínu pro bulharské poměry nepředcházela žádná teoretická analýza o příbuznosti obou režimů, jednalo se ve slovníku komunistických představitelů již zřejmě o synonymum k autoritativní vládě používající teror, opírající se o vyšší buržoasii, s nacionálními prvky a zejména se vyznačující odporem vůči levici. Pojem „fašismus“ je často také spojován s „bílým terorem“ jako odkazem na občanskou válku v Rusku, ačkoliv se jedná o srovnání po historické stránce kulhající (oba pojmy, ačkoliv jsou používány v úzké vzájemné souvislosti, dělí velká časová mezera a není mezi nimi návaznost). Spojování italského fašismu s bělogvardějským terorem ukazuje na častou „aktualizaci“ historických prvků dosazením do soudobého politického kontextu, navíc v duchu teorie o jednotném revolučním vývoji. Vedlo KSČ až k podezření o reálně existující závislosti obou režimů.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

„Balkánský fašismus zahajuje persekuci komunistů. Napodobuje svůj italský vzor právě ve chvíli, kdy tento vyvoláváním válečných dobrodružství mimo své země snaží se odvrátit pozornost od poměrů své země, které rozvrátil. (...) Mussolini má nyní v Bulharsku spojence, který je připraven, aby skočil v bok Jugoslávii, jakmile tento by započal válečné operace proti Rijece.“⁸⁶

Vraťme se zpět k události, již jsme se jen letmo dotkli. 26. srpna byl v Praze zastřelen makedonským teroristou Ciconkovem vyslanec bývalé bulharské vlády v Praze Rajko Daskalov. KSČ, sledující v bulharské otázce již nový kurz, vraždu ostře odsoudila jakožto akt politické zvůle nového režimu, ačkoliv nepochybuje o mylném směřování celé politiky, již Daskalov zastupoval. Ten se stal obětí omylu o možnosti selské diktatury. Stambolijskij měl určité sympatie pracujících, ale v době krize se místo k revolučním silám přiklonil k buržoasii, neboť diktatura čistě zemědělská je stejně nemožná, jako diktatura pouze průmyslová, jak dokázaly uherské, vídeňské a mnichovské pokusy.

Přesto se strana rozhořčuje nad vlašným postojem „národnědemokratických“ stran, které podezřívá ze sympatií k Cankovově diktatuře – z toho vyvozuje varování pro československý proletariát, aby se měl na pozoru před tuzemskou velkoburžoasií, která, majíc sympatie s novými bulharskými poměry, sama by se nejraději chystala něco obdobného uskutečnit i v tuzemsku.

„Národnědemokratický tisk, který každodenně rozšiřuje do světa lži o ukrutnostech ruských sovětů a jako vyvolávač před zkrachovalým poutním panoptikem vykřikuje nesmysly o pečených dětech, nejen že mlčí ke krvavému řádění fašisticko-vojenské kliky v Bulharsku, ale přímo jí drží palec, omlouvaje vraždy jí aranžované (jako v případě Daskalova) domnělými mravními pohnutkami.(...) Co by se stalo, kdyby některý ruský komunista za hranicemi zastřelil zástupce exponované ruské kontrarevoluční emigrace, jimiž se Praha jen hemží? Nepřeháníme, řekneme-li, že by tento tisk (...) při nejmenším volal po křížovém tažení proti komunistům.“⁸⁷

Vrchol rozhořčení přišel po osvobození Daskalova vraha 13. listopadu 1923, po němž KSČ vyzvala k „zahájení velké akce podpory a pomoci ve prospěch desetitisíců rolníků a dělníků v Bulharsku strašlivě mučených“ (o těchto akcích KSČ bude pojednáno později). Osvobození Daskalovova vraha je mimo jiné důkazem, že „...soudnictví není ničím, co by se

⁸⁶ Rudé Právo, č. 214, 14. září 1923.

⁸⁷ Rudé Právo, č. 202, 30. srpna 1923.

*vznášelo mimo čas a prostor. I v něm, stejně jako v zákonodárství, výrazu docházejí třídní a politické poměry...*⁸⁸

Během první etapy bulharské revoluce českoslovenští komunisté nejprve podporovali neutralitu BKS, kterou ospravedlňovali nevýznamností konfliktu mezi dvěma mocenskými klikami v Bulharsku, po zásahu Kominterny však převzali její stanovisko a v souladu s bolševickou disciplínou respektovali ustanovení EKI o nutnosti stmelení opozice vůči nové bulharské vládě a o spojení s nyní opozičními agrárníky. Nástup Cankovova režimu jim zároveň sloužil jako paralela k domácím poměrům, v duchu boje proti něčemu, co by se dalo nazvat „jednotná buržoasní fronta“. Další události a zejména agresivní postup bulharských komunistů, který bylo jen těžko možné před domácí veřejností veřejně obhájit, je však vhnal do velkých rozpaků.

V druhé polovině září začala trojice komunistů spjatá s Kominternou Kolarov-Dimitrov-Genov připravovat v Bulharsku socialistickou revoluci. Jejím vypuknutí předcházelo rozsáhlé zatýkání komunistů, způsobené prozrazením plánů na převzetí moci. To způsobilo že povstání začalo v některých oblastech propukat živelně, bez impulsu z centra; 20 září byla ve městě Nova Zagora vyhlášena dělnicko-rolnická vláda, proti které se ihned postavila vládní vojska. V této situaci Dimitrov, Kolarov a Genov viděli, že věc nelze více oddalovat a pokyn pro rozhodnou akci vydali k noci z 22. na 23. září 1923. Povstání zachvátilo několik izolovaných oblastí a měst, ovšem nezískalo širší podporu obyvatelstva a tak byl po dvou týdnech potlačen. Jeho tři iniciátoři uprchli ze země a v Bulharsku se rozjelo další kolo protikomunistických represí; nechybí ani názor, že v úspěch akce nevěřili ani její iniciátoři a že jen plnili příkazy z moskevského vedení.⁸⁹ Společnost byla zachvácená terorem, a v následujících měsících se utápěla v krvavých soubojích obou stran, do nichž navíc zasahovali makedonští separatisté.

KSČ od začátku vyjadřovala sympatie BKS v jejím „hrdinném zápasu proti krvavé fašistické vládě“ – opět přitom vyslovuje domněnku, že Cankovův režim je loutkovou vládou, za níž stojí ve skutečnosti Mussolini, který s její pomocí chce realizovat svoje nároky na Jugoslávii. Přesto však ústy Kominterny zpochybňuje iniciativu Moskvy v neúspěšném povstání.

⁸⁸ Rudé Právo, č. 268, 13. listopadu 1923.

⁸⁹ Viz. např. RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*, Nakladatelství lidové Noviny, Praha 2000, s. 300 a dále

„Dne 12. září banda Cankovova pod záminkou, že komunisté připravují státní převrat, dala zatknouti na tisíce komunistů, mezi nimiž téměř všechny odpovědné činníky strany. (...) Vláda Cankovova dává rozšiřovati vylhané zprávy, podle nichž měly býti u soudr. Kabakčijeva a ostatních zatčených činníků strany nalezeny kompromitující dokumenty a korespondence s Moskvou, mezi nimiž i domnělé dopisy od funkcionářů Kominterny. (...) EKI prohlašuje, že veškerá sdělení, týkající se domněle nalezených dokumentů, spiknutí apod., jsou jen ničemnou provokací.“⁹⁰

Po nezdařeném puči se řada bulharských komunistů uchýlila do exilu, a velká část z nich zvolila za cílovou zemi Československo. Nyní se podívejme, zda a jakou formou navazovali emigranti kontakty s Komunistickou stranou Československa.

Na přelomu let 1923 a 1924 ještě v Československu nebylo plně rozvinuté hnutí Mezinárodní Rudé pomoci a až na jednu výjimku, kterou představuje zahraniční delegace KSČ do Sofie (více viz dále), nenalzáme u ní záznamy o aktivitě ve prospěch bulharských emigrantů – a to ani politické, ani finanční povahy. (Více o úloze MRP pro KSČ viz samostatná kapitola).

Pohyb bulharských státních příslušníků byl od začátku tamní vnitropolitické krize pod dohledem československé policie; v jejích materiálech můžeme hledat zmínky o případných kontaktech emigrantů a KSČ. Ze zprávy pražského policejního ředitelství z 21. ledna 1924 vyplývá, že pražští Bulhaři nejsou nijak organizovaní, ani politicky, ani spolkově – jediným jejich sdružením je studentská skupina s názvem „Bulharská sedjanka“, scházející se v nepravidelných intervalech po vinohradských hostincích, bez politického charakteru – ten se mu snažilo vtisknout několik členů, příznivců BKS, ovšem neúspěšně. Dle dostupných informací byla i tato komunistická skupina „Sedjanky“ bez silnějších vazeb na KSČ.

„Taktéž v sobotu dne 19. ledna 1924 na schůzi komunistické [místní organizace] v Praze VII v Komunistickém domě byli mnozí komunističtí studenti bulharští očekáváni, avšak do 10. hodiny večerní nepřišli. Dle výpovědi Damianova mají se tito scházeti tajně a vyhledávají k svým debatám různé místnosti ale organizace u nich nestává. Jiné studentstvo bulharské schází se také často ve Studentském domově na Albertově a jsou bez politického přesvědčení.“⁹¹

⁹⁰ Rudé právo, č. 224, 25. září 1923.

⁹¹ Zpráva pražského policejního ředitelství z 21. ledna 1924, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 22.

Další sledování bulharských studentů odhalilo občasné návštěvy jednotlivců v orgánech strany (zejména v centrále FDTJ a MRP ve Spálené ulici č.p. 7), které byly ale spíše výjimkami – tyto kontakty bulharských emigrantů, kteří navíc často Prahou pouze projížděli, s KSČ tak měly pravděpodobně spíše formální a zabezpečovací ráz. Že československé bezpečnostní orgány měly o těchto věcech přehled a že podnikaly kroky k infiltraci komunistických skupin dokládá i zpráva o vyhoštění bulharského studenta Stojanova-Radnova z Československa za nepřístojnou politickou aktivitu.

„Při domovní prohlídce, vykonané u příležitosti zatčení pro protistátní a antimilitaristickou činnost důvěrníka komunistické organizace ve Vršovicích J. Teringla, bylo nalezeno větší množství členských seznamů příslušníků této organizace a jimi vlastnoručně psané přihlášky k soupisu členů. V těchto přihláškách byla nalezena přihláška Ivana Radneva, bulharského příslušníka (...) Vstupem do komunistické strany a placením členských příspěvků zúčastnil se Ivan Stojanov-Radnev veřejného politického života a zasahoval do vnitřně politických poměrů našeho státu, k čemuž jako cizinec neměl žádného práva. Proto je nepohodlným cizincem, jehož delší pobyt na území Československé republiky je nepřipustný.“⁹²

Situace se změnila po 16. dubnu 1925, kdy se v Bulharsku v důsledku neúspěšného atentátu na cara a výbuchu v sofijské katedrále zostřil postup Cankova proti komunistům (více o události viz dále). Obrovská nervozita bulharské společnosti se zřejmě promítla i do jednání emigrantů, kteří se bezprostředně po krvavých událostech spojili s Jugoslávci, pobývajícími v Praze. K setkání došlo 20. dubna 1925 v hotelu Beránek a kromě výše jmenovaných⁹³ se ho zúčastnili i zástupci III. Internacionály; na programu jednání bylo plánované svržení Cankovovy vlády a nutné spojení bulharských a jugoslávských komunistů za účelem dalších společných akcí na Balkáně vůbec. Je pravděpodobné, že absentovali členové KSČ, neboť na jména jinak bohatá zpráva policejního agenta⁹⁴ nikoho z nich

⁹² Zpráva policejního ředitelství v Praze 16. března 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. č. 30.

⁹³ Dle policejní zprávy byli na místě mimo jiné: Omdževskij/Omarčevskij (vl. jménem Vučak, býv. ministr zemědělství za vlády Stambolijského) Tzokoff (býv. atašé bulh. vyslanectví), Cyril Zabunov/Zaponov (býv. úředník bulh. vyslanectví), Štěpán Ivanov/Štěpanov (student chemie), Radoj Bohdanov (býv. asistent ministra zemědělství a kurýr Kominterny mezi Berlínem a Bělehradem), Ivan Kazandžiev (medik) a Ivan Dimitrov (inženýr).

⁹⁴ Důvěrná zpráva presidia MV v Praze z 22. dubna 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 31.

nezmiňuje; československá strana patrně nechtěla dávat svým zapojením do jednání záminku policii pro obvinění zahraničních komunistů z politické provokace, jakou jsme mohli pozorovat na případě vyhoštěného studenta (část z účastníků schůzky byla nakonec z republiky stejně vyhoštěna).

Přes tato přísná bezpečnostní opatření konstatuje pražské policejní ředitelství 11. května 1925 toto:

„Pokud se týče příprav bulharské emigrace v Praze k revoluci v Bulharsku, nebylo zde nic pozitivního pozorováno. Jest samozřejmé, že orgán čsl. strany komunistické „Rudé právo“ projevoval sympathie hnutí, směřujícímu proti nynějšímu vládnímu režimu v Bulharsku a že zdůrazňoval, že bulharská emigrace nebyla na posledních výtržnostech a atentátech nijak zúčastněna.“⁹⁵

Můžeme tedy říci, že kontakty KSČ s představiteli bulharské emigrace se odehrávaly spíše v úzce osobním rámci, nepřekročily setkávání jednotlivců a nebyla navázána žádná organizovaná spolupráce, pravděpodobně i díky horečné aktivitě policie, která při sebemenším náznaku provokace odnímalá cizím státním příslušníkům právo k pobytu.

Již jsme zmínili, že zásadním přelomem v průběhu bulharských nepokojů byla polovina dubna 1925. Už delší dobu se BKS uchýlovala ve svém boji proti Cankovově režimu k teroristickým činům; 14. dubna se pokusila o atentát na Borise III. v průsmyku Arabakonak, kde její členové přepadli carův automobil, car se však spasil útekem. O dva dny později, na pohřbu jiné oběti komunistického atentátu (generála Kosty Grigorieva) v hlavní sofijské katedrále Svaté Neděle, odpálili pod její kupolí nálož, která zahubila více než 140 lidí – nikoliv však cara, který se zdržel na pohřbu obětí z průsmyku. Tyto krvavé události vyprovokovaly neméně krvavou odvetu: premiér Cankov vyhlásil stanné právo, během něhož byly tisíce lidí bez soudu popraveny nebo uvězněny. Proti „bílému teroru“ protestovala i mezinárodní veřejnost, stejně jako západoevropské vlády, které se obávaly destabilizace už tak labilního regionu; celá brutální epizoda skončila až Cankovovou demisí na začátku ledna 1926.

Šokující atentát v sofijském chrámu vehnal československé komunisty (a evropské komunisty vůbec) do velmi choulostivé situace – nebylo zajisté možno veřejně obhajovat takto násilný čin jako legitimní prostředek boje, navíc agresivita BKS stavěla represe

⁹⁵ Zpráva Pražského policejního ředitelství z 11. května 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 34.

Cankovova režimu do zcela jiného světla, než tomu bylo doposud. Stejně tomu bylo i s prvním pokusem o atentát na cara v horské soutěsce – zde KSČ prohlašuje, že „zpráva [o autorství akce] je zkreslená, neboť komunisté jsou proti individuálnímu teroru“⁹⁶, popřípadě že „Atentáty nejsou komunistickou metodou; lze těžko předpokládati, že čin provedl komunistický jednotlivec a s určitostí možno tvrditi, že není dílem komunistické strany“⁹⁷. Důkazy o tom, že obě dvě akce naplánovali a spáchali příslušníci BKS, českoslovenští komunisté buďto veřejně bagatelizovali nebo zcela přehlíželi, případně se pokusili obejít formulacemi typu „Cankovova vláda vytváří sama ovzduší, ve kterém musí vyrůst individuální teror.“⁹⁸ Oficiální policejní zprávu, v níž je definitivně připsáno autorství obou atentátů BKS, nereflektují komunisté vůbec, pouze v krátké noticce v rozsahu dvou vět oznamují, že „atentát byl dílem bývalých důstojníků Minkova a Jankova, vůdců vojenské sekce komunistů“⁹⁹. Schizofrenní postoj KSČ k nezpochybnitelnému faktu, že viníky krveprolití jsou její spolubojovníci, vedl až k podivné směsi provinilého obdivu spojeného s odmítáním a vymezením se vůči jakýmkoliv obviněním, jak lze vidět z dalšího prohlášení strany, tentokrát s datem 24. dubna:

„Skláníme-li se v obdivu před hrdinným sebeobětováním takových jedinců, nemůžeme souhlasiti s jejich jednáním, neboť komunistické hnutí a komunistické učení nemá v programu atentátů (...) Bulharská vládní telegrafní agentura rozšířila do mezinárodního tisku zprávu, že prý u mrtvých původců atentátu byly nalezeny různé dokumenty, svědčící o organisované akci komunistů, řízené z Moskvy. (...) Tendence tohoto pokusu [o obvinění] je stejně průhledná jako hloupá a mezinárodní buržoasie ji využívá tak často, že už dnes nikoho nezmate.“¹⁰⁰

V dalších interpretacích sofijských událostí se komunisté obvykle uchýlovali k formulaci, že to byl Cankovův útlak, který vyvolal spontánní čin zoufalého lidu. Ten je možno chápat, nikoliv však s ním souhlasit a už vůbec ho připisovat mezinárodnímu komunistickému hnutí. Skutečnost, že k němu došlo právě v Bulharsku, není však příliš překvapivá, uvědomíme-li si hluboké kořeny, které tento způsob boje do mentality obyvatel Balkánu zapustil – tím lze pravděpodobně vysvětlit i fakt, že se tamní komunisté k něčemu takovému uchýlili, přes zjevnou rozpornost se základními idejemi hnutí.

⁹⁶ Několikrát, z široce publikovaných mj. Rudé Právo č. 85 z 15. dubna 1925, s.1.

⁹⁷ Rudé Právo č. 91, 18. dubna 1925.

⁹⁸ Např. Večerník Rudého Práva č. 87 z 17. dubna 1925.

⁹⁹ Rudé Právo, 21. dubna 1925, č. 93.

¹⁰⁰ Rudé Právo, č. 96 z 24. dubna 1925.

Mnohem více pozornosti než samotnému atentátu KSČ věnovala následným protikomunistickým represím; několikrát týdně otiskovala rezoluce krajských organizací strany proti „bílému“ teroru, svědectví uprchnuvších Bulharů o krutém pronásledování apod.

Aby manifestovala svůj odpor, svolala KSČ na 22. května 1925 protestní demonstraci před bulharské vyslanectví v Praze. Celá akce byla pečlivě naplánovaná tak, aby by znemožněn rychlý zásah policie – účastníci se nejprve sešli daleko od místa činu, ve schůzovní místnosti na Vinohradech, odkud se vydali jednotlivě různými směry k vyslanectví, kde čekal vůdce celé akce, komunistický poslanec Toužil. Na jeho pokyn se dosud nenápadně rozptýlený dav srotil a provolával „Třikrát hanba bulharské vládě“, zazněl projev odsuzující nejen Cankovovu vládu¹⁰¹, ale i sociální demokracii¹⁰², která jí má držet nad vodou. Demonstrantů mělo být na místě asi sto třicet, spolu s okolostojícími zvědavci se počet účastníků vyšplhal nad dvě stovky osob, které po několika minutách rozehnala policie. Podle šetření policie bylo na místě i několik občanů bulharské národnosti.

O velkém významu, jaký KSČ bulharským událostem přikládala, svědčí i další, dosud nevídaná akce, kterou ústřední výbor strany uspořádal pod hlavičkou Mezinárodní rudé pomoci na konci srpna 1925, kdy vyslal do Sofie reprezentativní delegaci s materiální pomocí pronásledovaným členům BKS. Vedoucím celé akce byl liberecký poslanec Karel Kreibich, dalšími členy Martin Šváb, Václav Čech, zástupkyně Socialistického sjednocení poslankyně Landová - Štychová a dr. Ivan Sekanina za akademickou sféru. Delegace přijela 21. srpna do Sofie, navštívila československou ambasádu, kde jí bylo doporučeno vystupovat veřejně a otevřeně, aby nebyla dána záminka policii k podezření z konspirativní nebo špiónážní činnosti. Po několika dnech delegace navštívila bulharské ministerstvo zahraničí, kde požádala o prodloužení povolení k pobytu, které měla jen na sedm dní. To jí však nebylo uděleno a v časných ranních hodinách ji policie eskortovala na nádraží a vypravila prvním vlakem na bulharské hranice.

¹⁰¹ Viz. Důvěrná zpráva o schůzi místních organizací KSČ na Vinohradech z 23. července 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 41.

¹⁰² O měsíc později (12.-15. června 1925) se konala konference II. Internacionály k balkánské otázce v Praze, na níž byla přijata výzva všem sociálnědemokratickým stranám k „boji proti fašismu v Bulharsku“ a konstatována obtížná situace bulharské sociální demokracie, která je „vklíněna mezi teroristickou činnost komunistů a agrárníků na jedné straně a mezi bílým terorem Cankovovy vlády na straně druhé“. Závěry konference se staly takéž staly terčem ostré kritiky ze strany KSČ a znamenaly pro ní potvrzení oportunistické orientace celé druhé internacionály.

Během pobytu se delegace snažila tajně kontaktovat představitele bulharských komunistů, dosáhla však jen tajné návštěvy v sofijské věznici, při níž nemohla s uvězněnými vůbec promluvit. Účel mise byl tak nakonec jen informativního rázu, neboť ze stranických materiálů vyplývá, že ani ona „materiální pomoc“ nedošla svého cíle, a delegace byla po týdnu ze země vypovězena. Důvodem byla zřejmě obava bulharských úřadů z toho, že by delegace KSČ mohla být jen bílým koněm Kominterny.

„Policejní ředitelství dostávalo pravidelné zprávy ze všech stran, že III. internacionála po neúspěchu 16. dubna 1925, kdy chtěla zničit bulharskou vládu s J. V. carem, rozhodla se v těchto akcích proti bulharské vládě pokračovati na podzim 1925 do konečného úspěchu. Ve zprávách se mluví, že se posílá 15 teroristů s čs. a polskými pasy, kteří měli dovézt výbušniny přes Vídeň. (...) Dostali jsme informace o příchodu mise anglické a československé. Dokud mise prováděly informační činnost, neměli jsme nic proti jejich pobytu v Bulharsku; když však jsme zpozorovali, že jejich konečným úmyslem byla hmotná podpora rodin a uvězněných dělníků, odsouzených pro konspirativní činnosti, považovali jsme to za provokaci a vybídli jsme členy misí opustit Bulharsko.“¹⁰³

Zdá se velmi nepravděpodobné, že by Kreibichova delegace skutečně převážela jakýkoliv kontraband (jedenak u ní nebyl nalezen, jednak by to ani neodpovídalo charakteru dosavadní činnosti KSČ), nicméně vypovězení jí posloužilo jako další argument proti Cankovově vládě.

Na III. sjezdu KSČ, který se konal jen několik týdnů po cestě do Bulharska, zazněla mimo jiné výzva krajským výborům strany ku svolání protestních schůzí, na nichž by delegace seznámila veřejnost se svými zážitky (viz také kapitola o Mezinárodní rudé pomoci). Jedna z několika takových besed se konala v Lidovém domě na Pankráci (stranický okres Nusle-Bráník) a přítomný Kreibich na ní zhruba 160 až 180 přítomným osobám vypovídal o průběhu cesty, přičemž zopakoval kritické zhodnocení úlohy bulharských malorolníků v celé revoluci („Vina na porážce bulharského proletariátu padá na stranu Stambolijského, který vystupoval sice jako revoluční strana, ale postavil se jak proti buržoasii, tak proti proletariátu...“) a neopomněl do své kritiky zahrnout i chování sociální demokracie. Hlavním účelem celého vystoupení pak bylo kromě informování veřejnosti o zahraničních událostech také její vybudnutí k opatrnosti, neb stejný vývoj směrem k fašisaci společnosti předvídá

¹⁰³ Zpráva Presidia MV ČSR z 23. října 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 48.

řečník v celé Evropě a tedy i v Československu, ačkoliv zde jsou poměry dosud „jaksi ležérně volné“¹⁰⁴. Závěrem schůze přijalo shromáždění protestní revoluci na podporu bulharských komunistů. Obdobným způsobem proběhly schůze i v jiných okresech a územních organizacích strany.

Shrňme postoj KSČ k událostem v Bulharsku v období mezi léty 1923-1925. Strana nejprve zaujala k celé problematice indiferentní stanovisko, neboť pokládala červnový převrat za boj mezi venkovskou a městskou buržoasií; s tím také odmítala jakoukoli zaangażovanost komunistů. Přesto, že veřejnosti bylo známo, že řada bulharských komunistů v praxi spolupracuje s BZLS, KSČ se k tomuto faktu nevyjadřovala a ani nezdůrazňovala fakt, že v nové Cankovově vládě zasedli i sociální demokraté.

Změna nastala okolo poloviny srpna po příjezdu moskevských sekretářů Kolarova a Dimitrova do Sofie, kteří s sebou přinesli i nový kurz politiky BKS; napříště zaujali komunisté stanovisko o předchozím chybném postupu BKS a nutnosti spojit se s agrárníky proti ohrožení městskou velkoburžoasií. Jasně se vymezují vůči Cankovově vládě, která je napříště zvána jako fašistická, bulharský režim je označován za režim stejného typu jako např. v Maďarsku nebo v Itálii, ale s drtivějšími represivními opatřeními, hlavně po údajném pokusu Kominterny propašovat do země prostředky a zbraně k vyvolání povstání. Teze o jednotné fašisticko-buržoasní frontě v Maďarsku, Itálii a Bulharsku vedla KSČ až k domněnce, že Cankov je v úzkém spojení s Římem a jeho zahraničněpolitickými výboji do Jugoslávie, v jejichž jméně si Mussolini chce zajistit podporu při nadcházejícím vojenském zásahu.

Neúspěšný pokus o socialistickou revoluci v září 1923 a následné represe proti komunistům vyvolaly odpor komunistické veřejnosti, která ještě přitvrdila svou rétoriku vůči novému sofijskému režimu. Zlomem se pro ní stal atentát v sofijské katedrále, vůči kterému nevěděla, jaký zaujmout postoj – násilnost činu vyděsila KSČ natolik, že zprvu vůbec popírala účast jakýchkoliv komunistů na podobném teroristickém činu, a v momentě, kdy tato byla prokázána, se s ní vypořádala poukazem na nesnesitelnost soudobého bulharského režimu a k věci se už příliš nevracela – daleko víc pozornosti věnovala následným ještě tvrdším represím vůči tamní levici.

Přes přítomnost řady bulharských emigrantů na území ČSR nepodnikla KSČ vůči nim žádné významnější kroky, kterými by se chtěla v jejich věci přímo na našem území angažovat – příčinou byl patrně silný policejní dozor, kterému byli všichni bulharští příslušníci

¹⁰⁴ Policejní zpráva z 8. září 1925, *Česko-bulharské revoluční vztahy 1923-1939*, Praha 1981, dok. 43.

podrobení; nemůžeme ovšem vyloučit jednotlivá konspirativní setkání, o nichž však pochopitelně nemáme žádné informace. Na podporu bulharských komunistů uspořádala strana demonstraci před velvyslanectvím v Praze, a hlavně vypravila delegaci prominentních členů strany do Sofie, která však byla po týdnu pobytu nucena Bulharsko opustit – hlavním motivem k této akci byly zřejmě výzvy moskevského vedení k zakládání poboček Mezinárodní rudé pomoci po celé Evropě (více viz tam). V souladu s usnesením následného III. sjezdu strany bylo této cesty náležitě využito pro propagační účely, kromě množství besed, veřejných schůzí a rezolucí vydalo stranické nakladatelství i dvě tématické brožurky s názvy „Was geht Bulgarien vor“ a „Der weisse Tod in Bulgarien“¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Viz *Protokol III. řádného sjezdu KSČ 26.-28. září 1925*, Nakladatelství Svoboda, Praha 1967, s. 379.

Závěr

Analýza pramenů nás vede k těmto zjištěním.

Jednak v prvních letech KSČ nevěnovala zahraniční problematice příliš velkou pozornost; v celém sledovaném období lze z dokumentů, týkajících se činnosti ústředního výboru strany, vyvodit, že vedení se jí zabývalo jen ve zcela ojedinělých případech – poprvé při organizaci odporu proti domnělé restauraci habsburské monarchie, podruhé při organizaci cesty zástupců KSČ do revolucí zmítaného Bulharska. První z obou příkladů lze chápat jako ojedinělý, neboť se jím ústředí zabývalo spíše proto, že se jí jevil jakožto problém politiky *domácí*. Druhý, o čtyři roky mladší, svědčí už o aktivním postoji směrem k cizozemským politickým krizím, v nichž byli komunisté zaangažováni; ve sledovaném období urazila tedy v této oblasti strana kus cesty. Příčiny tohoto zvýšení zájmu lze hledat jednak v lepší organizovanosti strany, která mohla obětovat těmto otázkám více času (zde se však pohybujeme na půdě dohadů) jednak v kritice z řad Kominterny, která se v roce 1923 snesla na hlavu KSČ kvůli jejímu vlažnému postoji k probíhající německé revoluci. Zdá se, že právě po tomto datu se strana více věnovala politické situaci v jiných evropských státech, minimálně to lze pozorovat v její následné aktivitě ve věci bulharské revoluce. Do této kritické doby spadá také II. řádný sjezd strany, ani jeho vliv na celkovou změnu nesmíme podcenit – obecně se soudí, že právě po něm se ve straně začal uplatňovat větší vliv sovětských direktiv.

Stále však platí, že ústřední výbor strany, i se svými orgány (politické byro, organizační byro), se soustředilo na domácí organizaci a přípravu domácího revolučního boje, čemuž podřizoval většinu svých sil – i Mezinárodní rudá pomoc, která byla dle instrukcí z Kominterny určena k internacionální spolupráci, fungovala spíše k domácím účelům.

Stejně tak lze říci, že KSČ příliš nevyužívala ani parlamentní půdy pro prezentaci svých zahraničněpolitických postojů – ve většině případů nepřekročily její odkazy tímto směrem formu jednoduchých analogií k domácí politické scéně a občasných účelových zmínek. Chybí pokusy poslanců zasáhnout ve svých příspěvcích do celkového směřování zahraniční politiky Československé republiky; obsah jejich prohlášení a proslovů nepřesahuje obecné rysy, dohledatelné i v jiných pramenech.

Komunistický tisk představuje zdroj *sui generis*, se svými výhodami (velké množství materiálu k široké paletě témat) i nevýhodami (nesystematičnost, sklon k povrchnosti); bylo

ho proto použito především tam, kde se jiných pramenů nedostávalo, a to zejména jako zdroje oficiálních prohlášení strany, jednotlivých poslanců nebo Kominterny.

Co se týče vlivu Kominterny na postoj KSČ k situaci v zahraničí, vidíme, že v případě maďarského puče jí strana pravděpodobně vůbec nereflektovala, neboť její poměr vůči událostem byl dán víceméně automaticky; v případě Itálie se jejich postoje prakticky od samého začátku shodovaly (i v odhadu rychlého konce fašismu) a v případě Německa roku 1923 KSČ nebrala dostatečně vážně úlohu, kterou jí Kominternu v nadcházejících akcích přiřkla a byla za to po zásluze pokárána. Vůči bulharským událostem se českoslovenští komunisté dopustili stejného prohřešku jako jejich tamní kolegové, ovšem po vydání opravných prohlášení z Internacionály se pružně a bez výhrad přizpůsobili novému kurzu. S velkými rozpaky se museli vyrovnávat s krvavým průběhem událostí, na němž měla velký podíl i BKS.

Celkově lze říci, že po několika počátečních zaváháních strana organicky vplula do vytyčených kolejí; několikeré zpětné upozornění na chyby, jichž se měla dopustit, jí bylo dostatečnou výstrahou a nepokoušela se výroky Kominterny jakkoliv zpochybňovat nebo revokovat. Během sledovaného období navíc prošla několika vnitrostranickými krizemi, ať už šlo o vyloučení Štuncovy a Jílkovy opozice, nebo o spor ohledně jednoty odborového hnutí, v nichž Internacionála uplatnila svůj vliv formou přímé intervence – jakkoliv během vzájemné diskuse a vyjasňování stanovisek KSČ jistě nebyla pasivní, nakonec se vždy v souladu s proklamovanou vojenskou disciplínou celého hnutí podrobila.

Závěrem dodejme, že při práci jsme narazili na několik bílých míst, která ztěžují pohyb po politické mapě počátků komunistického hnutí v Československu. Jednak to je neexistující komplexní analýza komunistického tisku, jak přímo stranou vydávaného, tak k ní se hlásícího – pro potřeby naší práce jsme provedli pouze jeho letmý náčrt několika potřebných aspektů, toto téma by si však jistě zasloužilo své místo na slunci. Citelně chyběla i obsáhlejší edice dokumentů vydaných Kominternou, vztahujících se k československému prostředí.

Prameny a literatura

Národní archiv

Fond 1079/0/1 Letáky I. díl – letáky ÚV KSČ 1921 – 1938

Fond 1079/0/2 Letáky III. díl – letáky obvodní a městské KSČ a přidružených organizací odborových a mládežnických 1921 - 1938

Fond 1480/0/1 KSČ – ÚV 1921 – 1945 – AÚML 19/5

Fond 1480/0/1 KSČ – ÚV 1921 – 1945 – AÚML 19/5 Doplněk

Fond 1261/2/14 Celostátní konference KSČ 1921 - 1938

Vydané edice

Česko – bulharské revoluční vztahy 1923 – 1939, Archivní správa MV ČSR, Hlavní archivní správa při SM BLR, SÚA v Praze, SÚHA v Sofii. Praha 1981

Za bolševickou orientaci KSČ, sborník dokumentů k I. svazku Spisů Klementa Gottwalda, Státní nakladatelství politické literatury. Praha 1954

Protokoly sjezdů KSČ, sv. I. Ustavující a slučovací sjezd KSČ roku 1921, Státní nakladatelství politické literatury. Praha 1958

Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10 – 4. 11 1924, Nakladatelství Svoboda. Praha 1983

Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.9 – 28. 9 1925, Nakladatelství Svoboda. Praha 1967

Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky

Archiv stenoprotokolů ve společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/index.htm> [datum přístupu 17.5 2013]

Literatura

BOUČEK Jaroslav: *27. 6. 1950: Poprava Závaře Kalandry; Česká kulturní avantgarda a KSČ*, Praha 2006.

BUDÍN, Stanislav: *Jak to vlastně bylo*, Praha 2007.

CABADA Ladislav: *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900–1939*; Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2000.

ČADA, Václav: *KSČ v období 1921-1948: Strategie a taktika*, Praha, 1988.

Dějiny komunistické strany Itálie, Svoboda, Praha 1952.

HOLUBEC, Stanislav: *Kultura každodennosti pražské KSČ v letech 1921-1938* in *Kuděj, časopis pro kulturní dějiny*, 2008, č. 1-2, s. 71-90.

HOUSKA, Ondřej: *Praha proti Římu. Československo – italské vztahy v letech 1922-1929*, FF UK, Praha 2011.

IRMANOVÁ, Eva: *Maďarsko a versailleský mírový systém*, Albis international, Ústí nad Labem 2002

IRMANOVÁ, Eva (ed.): *Nepokojná desetiletí: 1918-1945: Studie a dokumenty z dějin československo-maďarských vztahů mezi dvěma světovými válkami*, ČSAV, Praha 1988

KÁRNÍK Zdeněk, KOPEČEK Michal (eds.): *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu I. – III.*, Praha 2002, 2003, 2004.

KÁRNÍK: *České země v éře první republiky (1918-1938) I. – III.*, Praha 2003.

KÁRNÍK, Zdeněk: *Za Československou republiku rad. Národní výbory a dělnické rady 1917-1920*, ČSAV, Praha 1963.

KÁRNÍK: *První pokusy o založení komunistické strany v Čechách*, Academia, Praha 1966.

KOLÁŘ, Josef: *Proti monarchii a fašismu*, Panorama, Praha 1984.

KONTLER, László: *Dějiny Maďarska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008.

MACURA Vladimír: *Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře*, Academia, Praha 2008.

MARKO, Miloš: *Stranickost socialistické žurnalistiky*, Vydavatelství a nakladatelství Novinář, Praha 1966.

McDERMOTT Kevin, AGNEW Jeremy, *Kominternu*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2011.

NECHVÁTAL Martin: *15. 5 1921: Založení KSČ / Ve službách Kominterny*, Praha 2002.

NIKLÍČEK, Ladislav: *Českoslovenští komunisté mezi Kominternou a střeoevropskou demokracií* in *Soudobé dějiny* 2, 1995, č. 2 – 3, s. 237-253.

PRAŽÁK, Richard: *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, Libri, Praha 2010.

PROCCACI, Giuliano: *Dějiny Itálie*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1997.

REIMAN, Pavel: *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961.

RUPNIK Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*, Praha 2002.

RYCHLÍK, Jan: *Dějiny Bulharska*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praha 2000.

SOMMER, Vítězslav: *Reformisté a revolucionáři – zrádci a rozkolníci*. In FAJMON, Hynek – BALÍK, Stanislav – HLOUŠKOVÁ, Kateřina (eds.): *Dusivé objetí: Historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno, 2008.

ŠTVERÁK František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921 – 1992): základní informace o ústředních orgánech a bibliografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010.

Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci „Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860-2000“ v Olomouci ve dnech 24. - 25. října 2000, Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, Olomouc 2001.

URBAN, Dan: *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, Diplomová práce UČD FF UK, Praha 2010.